

ФОЛЬКОРИСТИКА

Наталія ЯРМОЛЕНКО

ЯК ТО БУЛО: ПРИЦЕРКОВНИЙ ФОЛЬКЛОР НА ДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНИ (ІЗ ФОЛЬКЛОРНОГО АРХІВУ)

Нема віри

У тридцять п'ятому році було сто шістдесят дев'ять вірян, які ходили до храму. Входили сюди село Дарівка, Поташня, Мартинівка. Батьюшка (на той час) Олександр Цибульський із своїм Афанасійом Шилом (який псаломник був) і дяком построїли нову церкву. Зусиль було докладено багато, церкву було построєно, але служити вони не змогли в том храмі. Просили владу про.. але вони їм не помогли, а тільки арештували, а потім розстріляли...

Як вже їх страчено було, то цей храм розрушили, розбили влади, і построїли на тому місці клуб, де танцювали діти. Скажем так, обезчестили, бо місце було те святе, висвячене, от. Потім уже клуб розібрали... І стоїть місце пусте, на тому місці нема нічо... І дуже жалко, обідно, шо для молодьожі.. ну... нема віри. Якби молодьож у вірі виховувалась, то, канешно, усім було б лучче, ми тіки виграли б, і старі, і молоді, і діти.

Записано від Лабунської С. Г., 1966 р. н. в с. Мартинівка Канівського р-ну Черкаської області в 2011р. Плаксії О.

Монастир відбудували

У монастирі зразу були діти репресованих людей, батьків яких репресували в тридцять восьмому році, діти тут були в лагері. Тут вони і в школу ходили, і вчителі були, вони за-

ймались... А потім, перед війною (не знаю вже куди їх евакуювали), то був диспансер, бо монастир же в лісі... А потім, вже як німці були, то знову монастир був. А тоді діти недо-розвиті були... А потім вже їх вивезли... І тепер – монастир.

Монастир відбудовувало багато лебединців... Один одно-класник моєї дочки Павліни у Росії десь у лікйорно-водочно-му заводі робить директором, і як сюди приїжджав на зустріч (уже після закінчення школи), то він дав дуже велику суму грошей на нашу церкву, щоб відбудувати її, і на монастир. То монастир – там точно відбудова така, що відбудували, а в нашій церкві батюшка забрав собі ті гроші... та й виїхав у Шполу. Так ремонту й не зробили... Аж тепер починають робити там ремонт теже.

Записано від Пономаренко Т. К., 1927 р. н. в с. Лебедин Шполянського р-ну Черкаської області в 2011р. Лимар Я.

Монашки повернулися

В Лебединському монастирі до перестройки був детдом, розумово відсталі діти там були. Один корпус був, що ходячі ходили, а один корпус – що лежачі були. Багато там їх доглядали, няньок було... було там сто дітей і сто няньок коло їх, персонал такий обслуговуючий. Тоді, при радянській владі, харашо їх годували й одівали, харашо їм було...

А тоді вже ж почалась перестройка, і цей детдом почали вивозити. Ціх більших дітей, де ходили, в Смілу одвезли і в Звінігородку, а ці лежачі... ше ж їх шукали, де цього... пристроїть. І в цей час корпуси звільнялися й їх заселяли монашки, бо монастир же був. І вони вирнулися в свої обійстя, ці монашки, почали з'їжджаця з усеї України... І помагали вони, й ухажували за цими дітьми, і їм приносили прихожани всякі продукти, і давали цим дітям допомогу, і приходили люди такі, ухажували за цими дітьми...

Записано від Довгаль К. Г., 1947 р. н. в с. Лебедин Шполянського р-ну Черкаської області в 2011р. Лимар Я.

Не треба лізти проти церкви

У нас колись, порівняно не так давно, до двадцять дев'ятого року, було дві церкви. Григоріївська церква в центрі села, на місті колишнього монастиря, і друга церква – Святопреображенська, яка існує і понині. Преображенська церква, знаєш, да?

От за часів радянської влади було велике гоніння на церкву, тому що із Москви прийшло сюди указаніє: «Бога нет!». Тоді у 1929 році закрили Георгіївську церкву, священника ариштували і посадили в тюрму, три года конслагірей, такий був вирок. Я той вирок бачив сам, документально так і написано: «Три года конслагірей». Після того вона (церква – Н. Я.) перестала існувати, її розібрали і використали на колгоспну комору, будували у колгоспі «Дванадцятиріччя жовтня». Це в центрі села, де школа номер два, десь недалеко від липи, там стоїть зараз невелика капличка.

Церкву Преображенську закрили в 1961 році, а рядом в піку церкві поставили будинок культури. Тобто, щоб люди займалися... не ходили молиця, а ходили набираця культури у цей заклад. Там, коли будівництво починалося, вони наткнулися... Цей заклад ставився там на деяких церковних похованнях, закрив своєю площею хату колишнього священника. Проїшло...

У 1967 році відкрили цей будинок культури біля Преображенської церкви. Він досить великий, існує він і понині, але вже в ущербному виді, тому що в вісімдесят другому році в результаті пожежі був знищений доглядацький (глядацький – Н. Я.) зал і ще ряд приміщень, тобто він для подальшого використання уже був непридатний. Там зараз використовуються деякі тільки приміщення приватними підприємцями для різних там потреб...

Потім сільське начальство у підтримці районного вирішили побудувати новий будинок культури недалеко від колишньої Георгіївської церкви, на місті колишнього Георгіївського монастиря. Їм попереджували, що це святі місця і там не потрібно будувати такі об'єкти, як будинки культури. На тих місцях будуються тільки церкви або інші об'єкти такого церковно-ритуального призначення. Але вони взялися за будівництво.

Вони його вже зробили, майже зробили, але почалася перестройка, фінансування припинилося, він трохи ще постояв... А якщо недобудова довго стоїть, вона перетворюється уже в ніщо... І через деякий час її змушені були просто розібрати, використати ці всі деталі із цього будівництва на інші потреби...

Ці два факти свідчать про те, що не треба лізти проти церкви. І перший будинок культури, і другий будинок культури... однакова їхня доля тому, що вони побудовані не там, де слід, вони побудовані з порушенням загальноприйнятої церковної моралі.

Записано від Єлінецького І. О., 1938 р. н. в с. Лебедин Шполянського р-ну Черкаської області 2011р. Лимар Я.

Зробив церкву

Церква була стара, дуже гарна церква. Але її, десь тамо указ такий дали, щоб її розвалили, і всьо. Но вона... й ідного гвоздя там не було... Говорять, просто бруссями такими якось строїлась. Дуже була прекрасна!

Но її розвалили, розтягли. Но хто пішов нахалом її, ну, самостійно розвалювати – це великий гріх від Бога, видно, був. І ті люди й повмирали, їх немає... Хто там був, і всьо.

Солдати приходили. Приїхали воєнні хлопці. Десь як то допризовники, бо були не воєнні, а були такі, може душ з шість, або вісім хлопців, що воєнних. То ті воєнні лізли розбирали це всьо: що поломали, що покидали, та й поїхали...

Люди приходили. Їх туди брали, от. Самий перед наші стали її розвалювати! Де дзвіниця, то вилазили, і її... І на панському цвинтарі. Там ями копали... Там пан був закопаний. Не розвалювали, туди влазили. Туди влазили, викопували, шукали золото. А чи вони находили те золото, чи не, я, доця, не знаю. Але там руйнували, багато руйнували.

Вже давненько її розвалили... Тільки один підмурок там лишився, оцей, дуже такий сильний, гарний!

Теперечки цю церкву наш, сільський, Михаїл Владімірович Шелегін оце постройв. Приїхав сюди до мами свої і рі-

шив людям зробити добро. Щоб поставити стару церкву, щоб ходила й молодьож, і старі, і всьо. І він відбудував, не то відбудував – нову построїв церкву, там, де ця церква була.

Кошти закладав туди, і всьо. Зробив церкву... Туди й люди сходилися, й правлять, і я була там тоже, і паску святила, з невісткою ходила. Дуже гарно, дай Бог йому здоров'я, цьому Михаїлу Владіміровичу, шо він для нас радість таку зробив.

Записано від Черноволенко Л. А., 1934 р. н. в с. Шельпахівка Христинівського р-ну Черкаської області в 2011р. Шелегон А.

Вдавився вареником

У нас у Погорілій церква була. У Погорілій, селі. Це з Удича ходили в село до церкви люди. То така була – дуже з дерева вистроєна. Гарна... П'ять куполів! І вся повністю була дерев'яна. Такі, з грубих брьовен...

А тоді, як її розбирали (чось я не помню, коли і як її розбирали, і хто, шо)... тоді, я знаю, вже ходили до церкви у Росоші.

Була церква і у Ташлику. Від Удича і те село, й те. То там ше було... А в Погорілі взяли і чось розібрали... А дуже люди ходили в церкву, вірили. То тоді розбирали у Ташлику церкву. Це я вже чула, шо розказували.

Стали розбирати ту церкву. Той каже: «треба лізти зачипити (хрести – Н. Я.)». Там же хрести на куполах. Їх так зачепили. Тай, я знаю, це їх мали стягувати, ті купола тудя (донизу – Н. Я.). Тай каже тому комусь, чоловікам.

А ніхто не хоче... Боятся: «Я не полізу, я не полізу». А один, каже... (стоїть чоловік же, там же. Це ж вони всі на роботі, поїхали) тай каже: «Я полізу, давайте, я полізу». Ну поліз, як там, не знаю, вибрався, заціпив. Зняли той купол, стянув...

А врем'я вже, каже, значить, шо обід. Перед обідом – з обиду... «Ну всьо, ідем обідати, тоді будем дальше працювати».

Каже, шо прийшов він додому, на обід, жінка насипала борщ. І вареники зварила, поклала у тарілку. Він чось той борщ не начав, а уперед, значить, став ті вареники їсти. І,

каже, взяв той вареник, укусив – скільки там він укусив – не знаю. Чи з першого разу, чи з другого, – і вареник став у горлі. І він кричить, і очі стали. Стоїть, руками махає, і вдавився вареником, і помер.

Бач, перед обідом зняв тай купол, поліз зачепив ше. А в обід вдавився вареником! І помер, о, отак!

Записано від Борболюк Н. П., 1939 р. н. в м. Христинівка Черкаської обл. в 2011р. Шелегон А.

Нема кому ходить

Церква давня, я не пам'ятаю, хто її ще коли строїв, вже сто год ось пройшло, як була вона, та церква... Отам, на вигоні стояла, де січас фельшерсько-акушерський пункт, пошта, – оце на тому місці стояла церква.

Люди були віруючі, ходили в церкву, молодь в основному ходила. Таких, як клубів, не було, а гуляли по хатах, а в неділю молоді люди собиралися і ходили в церкву.

А тоді тяглося діло до війни... А у війну церкву спалили, вона була дерев'яна. Там і захоронення були. Розповідали, що колись і попи були сільські, такої точності не можу сказати, ну захоронення я бачила – такі камінні хрести великі були на місці, де стояла церква.

Церква згоріла, а була вона фундаменті, на камінному (такі камінчики були), бо люди пізніше, після війни вже, викопували ті камінчики і фундаменти робили на хати. Бо і в нас у хаті з церкви фундамент. Ту церкву спалили у війну, і більше в нас не було церкви до сих пір.

Тоді з магазіна зробили церкву, організували, переробили, і приїхав батюшка. Спочатку був у нас наїздний – васильківський, та шось він тут мало побув... Він організував... при допомозі сільської ради і колгоспу (зараз уже товариства). Дали дерева, ізробили верха, обуродували церкву. Люди зносили, хто що мав: і рушники, і коврики. Все закупили... Люди здавали гроші на відбудову церкви, і ці гроші витрачали. Зробили там гарно, прямо гарно!

Попи наїздні весь час, а це готовлять свого, сільського. Поки що піп наїздний, а дячок сільський – Ваня Капелюшний. Він весь час обкошує, помага, як хазяїн він коло церкви. А Ігор Лозіцький готується на батюшку, на заміну, буде сільський батюшка. Він уже був на курсах, а це ще десь поїхав.

Але люди зараз не обучані, не йдуть у церкву, мало хто йде в церкву... Нема кому ходити – старе не полізе, а молодих мало... Але добре, що є церква в селі.

Записано від Коденець Л. Я., 1941 р. н. в с. Соболівка Шполянського р-ну Черкаської обл. 2011р.Коденець О.

Сироти

Я ще була мала, ходила в церкву, водила мене мати. Була наша церква, не так вона була сильно здоровенна... А село велике наше було, людей було багато, бо народжували і по дев'ятеро, і по десятеро дітей. Не так, як тепер, тепер молодь виїхала, село ж пусте – пуста. І та повна церква людей, особливо на Різдво, на Великдень. Страшно люди йшли в церкву, сім'ями їхали. Раньше ж були в людей коні, і посажать дітей... І кишить церква, такого народу було. А як особливо Паску святити, то на дворі мира, і повна церква була, люди не вмщалися! А тепер підеш у церкву – п'ять душ, а то й нема.

Стару церкву поламали... Голодовка була в тридцять другому і тридцять третьому, а зруйнували церкву мабуть уже після голодовки. От не помню...

Послали таких молодих хлопчиків – сиріт. У нас був дом сиріт, сирітський будинок. Там сироти жили. Набрали тих сиріт і послали на церкву. І ті діти ламали. Поламали, покидали і ті дзвони, і все на світі. І ті діти, думаєте що, прожили? Отак вони й покалічили... Великий, видно, гріх. Діти й не винні, але згрішили – і їм не пройшло мимо.

Церкви довго не було... Куди там церква – комуністи! Христили дітей, ось таких, як вона, народилися, тихесенько в Юрківці, там де ще, в Чичиркозівській був священик, а в нас не було. То якщо треба охристить, то треба договорить-

ся, поїхати тихесенько, щоб ніхто не знав у селі, що це воно хрещене. Так що оце наші діти хрестилися тихо. В нас було четверо, у мене, і всі хрестилися тихесенько. І всі хрещені, ми їх похрестили. То одних в Чичиркозівці, а одних у Юрківці.

Ну а тепер можна і Богу молитися, і всякі владці знають, що Бог є, вони в них тоже вірять і моляться. А раньше, Боже, кричали, гвалт, Бога нема! Та куди там, такі були! А ті, що ламали церкву, молодих дітей посилали, та ще й сиріт, бо якби були батьки в дітей, то сказали б: «Куди лізеш? Не підеш! Не будеш ламать, нехай ламають!». А їм не було кого питать і кому заперітить, то вони довго не жили... Покалічили, нещасні, і сім'ї немає. Так і померли.

Записано від Білоозерської Н. М., 1924 р. н. в с. Стецівка Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Ревуцька Л.

Віддав ікону

Мені батьки розказували, дуже хороша церква була, дерев'яна. До революції ще построїли. А в тій церкві були розрисовані ікони: і мальовані, і зроблені, цвітне таке... А з-за чого я пам'ятаю, бо як була революція, то почали громить усі церкви, а у цій церкві зерно було, вмiсто склада, було там спрятане. Ікони ж почали ховать, по домах забирали. І мій батько розказував: взяв одну ікону, а ніяк було вивезти, а безтарками ж вивозили зерно, не возами, а безтарками. То він взяв одну ікону і присипав зерном. Привіз додому, то ми як побачили, – і сестри, і я, – так не можна було одирватися, таке гарне було для нас! Дома заховали в скриню, туди ж склали одягу, положили ікону і вона пролежала, що революція пройшла... А тоді вона в углі в хаті у нас стояла. А тоді я виріс, почали одстраювать церкву, то я віддав ту ікону в церкву, батьки ж померли, а туди зносили ікони, рушники, ну усяке таке, що було в церкві. То й я ту ікону взяв та віддав.

Записано від Мозгового М. В., 1939 р. н. в с. Красенівка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Турдакіна К.

Вірю по-українському

У війну... наша церква... її перенесли в хлів, бо німці розрушили... То тихенько люди збирались в хліву, та там батюшка розказував, проповіді вів.

А за мене [за моєї пам'яті – Н. Я.], то в селі не дозволялось ходити в церкву, там строго-настрога забороняли ходити! Казали, кого побачать, то розстріляють. То ми і не ходили геть, боялись.

Та проводили тоже... так, тихенько десь збиралися, але недовго, бо одна бабка розказала, вона була чуть-чуть..., ну, з головою у неї шось було, то так була за Сталіним, шо прям і пісьма йому писала, портрет цілувала, молилась на нього, як на Бога. Ну, у кожного своє дурне в голові.

То нас напугали, казали, шо позабирають у тюрми. Та, правда, все якимсь чудом обійшлося. Хотя, ти знаєш, шо приходили по хатах та шукали Біблії, ікони якісь, хто може хрестика носив, то могли позабирати і на очах спалити. А людям хоть в шось треба було вірити, а вони, як собаки, на тебе кидались! Ну, мені мати казала: «Не ходи туди, не можна!». А я, дурна, ходила... То було таке, шо чуть не забрали на Урал за це! Та в нас дядько був воєнний, то поміг. А так, то багато висилали, це вже геть були нелюди, таке робили!

Ну, зараз ходим, і то... поклоняємся Москві... Ну, зато хоть можна ходити... Правда, на «руском» все говорять, ну мені всьоравно, я вірю по-українському!

Записано від Неживої Г. К., 1944 р. н., в с. Фролівка Миронівського р-ну Київської обл. 2011р. Михайленко В.

Молодий священик

Церкви при мені не було. Ми ходили у інше село, але мати говорила, шо колись була. Та на її місці побудували кінотеатр [сміється]. І смішно, і грішно... Але таке було.

Мати розказувала, шо у нас гарна церква була. Люди з інших сіл приходили до нас на Великдень, хоча в самих була

церква. Але в нас така гарна була, а священик був молодий. То ще і на нього приходили подивитися [сміється]. Даже бабка моя, матрина мати, на неї (матір – Н. Я.) дуже сварилася, що вона така, як і всі баби: ходить і дивиться на цього красеня. Получала гарно!

Та якось приїхали начальники великі, баба казала, що вони на горщики були схожі, такі пуза понаїдали на чужому добрі і горі. То вони приїхали і сказали, що ця церква нікуди не годиться, і треба йти, як зараз кажуть, «в ногу со временем» і побудувати тут кінотеатр. І смішно, і гіршно!

Кому він там треба! Ой, люди такий гвалт підняли... Писали наверх, але ж там нікого не цікавило, вони самі це запровадили. Священик боявся щось даже казати, молодий був, нетямущий, йому тоді рота бисто закрили! Ніхто там навіть не питав. Дзвони, ікони, – все позабирали тай поставили щось тоді ще не понятне.

Та батюшка поїхав на западенщину, чи щось таке. Він дуже злякався і втік швидко. Ніхто його і не бачив після того. Багато жінок плакали не тільки через церкву, а й через нього. Деякі і повисилилися з села, але таких були одиниці. Ну я вже не застала ні церкви, ні кінотеатру... Люди з часом понакрадали, що можна було. Так воно і залишилося пустою, нікому не потрібне. Нічого святого там і не осталося...

Записано від Неживої Є. К., 1947 р. н., в с. Фролівка Миронівського р-ну Київської обл. 2011р. Михайленко В.

Найстаріша

Церква наша мабуть старіша буде за всі церкви у нашому районі. Старіші церкви навряд чи є. О! Тому що вона... Колись ще батюшка Навроцький, той, що онде тридцять літ прожив, він казав, що їй вже боліє триста лет. О, а вже батюшки немає заре двадцять літ.

І дзвон був на дзвониці нашій. Написане такими, вигравюране з бронзи, що його подарував цар Микола II. О, того дзвона..., але ж стали хлопці в дзвони, то розбили його, того

дзвона. А він, то вже значить на честь тоді, що в вісімсот дванадцятім році розбили французув рускиї, і ето тоді десь подарували дзвона в нашу церкву. О!

А в ету войну вона (церква – Н. Я.) не закриваласа. Тако був ще снарад скарасняга розорвавса над єю, то був окна повбивав, і були дирки такиї, в етий во стині [показує рукою в сторону церкви], але заладили, замазали, да й не видно ничего, бо її...

А як нас викуїрвали на Млинок в сорок четвертим році, як фронт прийшов, то тоді вже вона осталаса сама, але ете окенце [показує рукою в сторону церкви] були поламали і – табуретка стояла – заглядали, але в середину ніхто не заліз. Не обикрали церкви, хоча була порожня, о. Значить, нашій батюшка тоді на Боровій був, ми на Млинку були. Він на Боровій був, у Боровській церкви правив.

Записано від Карповича І. П., 1931 р. н., в с. Морочне Зарічненського р-ну Рівненської обл. 2011р. Коморанець Ю.

Спонсор Кузик

У Олександрівці коли ми вже тут із 1956 року жили, була церква. Після війни, я знаю, з мамою ходила. А потом, як начав сахарний завод розстроюватися, після війни (я вже не помню, в якому році, мабуть, в сорок дев'ятому) знесли церкву. Така настояща була церква, на березі, ото там, біля заводу. То її знесли.

А тоді була в хаті, а тоді чогось закрили ту церкву, що і в хаті. То в Олександрівці не було церкви, оце аж до дев'яностих років. А як вже почалася перестройка, то тоді вже була церква так, у павільйоні. Просто був такий битком-бінатовський павільйон, проводили у тому павільйоні весілля там, усякі дні народження, а оце, коли почалась перестройка, і пострйоли там церкву. А тоді вже визначили місце, де зробить в Олександрівці настоящу церкву.

То ото ж знесли дві хати... Поставили напротів райкома партії, люди собирали гроші, ходили попід хатами. І це вже

в нас батюшка появився, нашій, олександрійській. Він був вчителем у музикальній школі, али ж він посвятився в батюшки. І оце до його старі баби ходили, співали, і оці ж баби ходили попід хатами, собирали гроші на будівництво церкви. То ше й ми з дідом, на радянські гроші, дали пійсят рублів. А потім на Різдвяні святки ходили – колядували, шедрували. І тоже, хто гроші давав, хто шо давав...

Ну, а потом появився в нас цей, як то кажуть, спонсор. Кузик. Це він не корінний житель Олександрівки, він сам родом із Черкаської області, по-моему, вони з Чигиринського району... Він у Росії був радником при Єльцені по торгівлі оружием, зброєю, то гроші в нього були! І построїли в Олександрівці, тепер гарна церква.

Є люди, які ходять, і просто так є, які по великих празниках. Я ходю по великих празниках.

Записано від Безкровної В. О., 1942 р. н., в с. Нова Осота Олександрівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Безкровний М.

Церква допомагає

Церква в нас була одна на кладбищі, разом із кладбищем вона була, приходили всі до неї, всі молилися. Но вона була така невеличка, не було де провести хрещення, то біля неї построїли таку капличку, в ній проводили обряд хрещення...

Після неї, у центрі міста заклали фундамент і почали строїти нову церкву... Ну, за декілька років ту церкву відбудували. Усю середину, її оздоблення, зробив наш місцевий художник, є такий, Ломаний, йому вже десь за вісімдесят років... Він дуже багато намалював на стінах ікон. Батюшка Іоан сам возив на неї (церкву – Н. Я.) і каміння, і пісок... Дуже приклали багато зусиль...

Стару церкву, не знаю хто, як... но за півтора року до дії нової церкви... вона загорілася. Її тушили... в ній все згоріло, всі ікони, все... все було спалено... Ну а потихеньку нова церква...

Ходили із неї міряни по базарам, співали, носили їхні хоругви, просили гроші, – і так потихеньку встановили нову церкву... Зараз вона дуже гарна, територія її гарна, кругом

квіти біля неї, багато людей ходять... Виділяє свою допомогу при похоронах, має свій катафалк, має свої служниці, які відвідують... Хто бідніші, тим проводить обряди в їхній столовій (гарна в них столова)... В общім, церква немощним допомагає обідами, чим може допомагає...

Записано від Стеблівського А. І., 1939 р. н., в м. Звенигородка Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Стеблівська А.

Як ті турки живемо...

Церква була в нас там хороша, ходили всі в церкву. Де зараз клуб, отам була церква, коло церкви, оно, ше росте липа, ото обгородяна. Ото була церква, там і коло теї церкви липа, і вона ше й досі там є, стоїть обгородяна ну то шо ж.

А потом, уже перед войною, взяли її та розібрали. Петра батько, і ше хтось, мама розказувала, три чоловіки зняли Христа з неї. Зняли, розібрали, і потом з теї церкви, уже після, да, ну все уже розібрали. Тіки таке низьке осталося.

Там вже війна почалась, як уже німці до нас прийшли, туди заводили і коней, заїжджали все. То це вже розказували, шо це воно було.

А потом з теї церкви зробили клуба, ше клуб був там, уже після війни, зараз, бо во время війни – то там не було нічого. Клуб там був, ну я в тому клубі й ніколи не була, бо я ше мала була така, ну був той клуб. Не можна було й казати, шо то церква була.

А потом її десь розібрали, то не знаю, вже не знаю, де вона й ділась. Вопшім, все таке порозбирали...

А зараз немає в нас церкви. Була здорова, гарна церква, там були, казали, це ж ті, піп, попадя жили там, де зараз садік, там була попова хата коло садка, вже там бачили...тільки вже розваляне, коли мама чула, шо це казали, шо це попова і дякова хата там була, коло церкви, вони в церкві не жили. Казали мені шо це тут була попова хата й дякова.

Тепер ми осталися без церкви, немає, як ті турки живемо. Нема ні церкви, нічого. Клуб зараз є, ну клуб не там постро-

їли, а це тут церква була, де отам ше стоїть липа. Вона зараз обгородяна, та липа, хреста поставили коло теї липи, рушника вішають зараз там, коло теї липи. Стоїть хрест...

Записано від слів Поліщук Г. С., 1930 р. н. в с. Ризине Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Макаренко І.

Обіцяють одне, а роблять – друге

Церква у нас була ше до війни, а після війни її розібрали. А тепер у нас немає церкви, а була построєна отут коло сільської ради, де зараз стоїть липа.

Церкву малися построїти, але до цеї пори, дитино, строять. В нас же ж хіба можуть виповнить те, що обіцяють? Обіцяють одне, а роблять зовсім друге! А люди отак без церкви, немає куди і в празник сходить...

Мама казала, що гарна церква була, ну а тепер немає ніякої. Отаке тобі!

Записано від слів Стасенко К. І., 1949 р. н. в с. Ризине Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р.Макаренко І.

Розібрали ту церкву

Була церква така гарна висока! І у войну ту церкву розібрали. Оцього Ганка Петі та батько був – Макар, та я не бачила, али казали, що поліз на самий верх і зняв там хрест (був якійсь чи звінниця якась була), і він його зняв. І тоді стали розбирати цю церкву. Не, у війну, то ше в цю церкву, так як замість комори вона була ше, був хліб, та звозили хліб туди, там хліб був. А в войну – двері поодчинювані, коні все отам ходять, по тому хлібові... Таки й не знаю, де той хліб подівався...

А тоді стали розбирати цю церкву, та возили каміння із цеї церкви сюди, на балку, де було ядосховище. Там мались строїти свинарні чи шо, та возили те каміння... Розібрали ту церкву – і тих ни построїли (тих свинарників), і де те каміння – ни знаю, де воно й подівалося... Позабірали люди вже тоді, після всього.

То це я так повню, що це така була церква. Всьо, розібрали цю церкву!

Записано від Непочесної Н. М., 1928р. н. в с. Ризине Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Макаренко І.

Нікому не заважала

Туди, до Багви, там це церква була. А прийшла власть сталінська – то вони її розбили. Я тіки бачила, як цей Макар Славнюк... Ми бігали дивитись, як він знімав Христа. Христа, купола знімали... А тоді розвалили її та поставили клуб.

А вона, щоб вона була, то й ни мішала б. Молоді пішли б [до церкви – Н. Я.]. Правда, в Багви є в хаті. З хати зробили церкву.

Записано від Бабій Л.М., 1928 р. н. в с. Ризине Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Макаренко І.

Стоїть обдерта

При німцях правилося в церкві, а потом, коли вже ж фронт переходив, то її розбило, ту церкву, і так вона стояла. Аж оце її трохи опорядили, а то вона була за коморю діявувала. У колгоспів коморів не було, хліба не було де дівать, то в церкві був хліб, коморя була.

А потом оце її вже, то шо ж, її так, як вона стояла, так і стоїть, її ніхто нічого, тіки й того, що побілили трохи та так підкрасили, та трошки ремонт зробили, а так вона й стоїть обдерта... Як була обдерта, то так і стоїть обдерта.

Оце про церкву я не знаю, коли вона строїлася, бо це не за моєї пам'яті було, воно строїлася. Бог його знає, а при німцях, то правилося, а знов зайшов той красний – то перестали править. Бо хто до церкви там, за коморю вона робила! А січай – то хто його зна, як. І подавали, і писали за неї, і все, але ж ніхто нічого не робить, оце таке.

Записано від Майстренко У. І. 1926 р. н. в м. Кам'янка Кам'янського р-ну Черкаської обл. 2011р. Єфіменко І.

«Помішна» церква

Чотириста десь вісімдесят – чотириста сімдесят її років, нашій церкві. Це сама старіша церква. Комуністи її розібрали були, розбомбили, усе забрали. А тепер цю церкву ми оновили. Це наші люди оновили її, ну, її й половини того немає, що вони її розбомбили. Ми зробили собі, хай буде!

Приход, вся церква наша ухоче у історію, вона в історії, ця церква. І вона дуже помішна! Який сюди батюшка не прийшов би – ця церква дуже помішна! Вона людей як воздвигает, якось людей примиряє, якось вона соединяє, понимаєш? А хто прийде в церкву – так вже з церкви йде веселий! Знаєш, геть піде слаба людина – і вона вже виходить веселіша, спокійніша, вона вже цю енергію в церкві покинула. Ти поняла мене? Церква дуже в'ютна зараз, красива...

Записано від Дарієнко Л. М., 1942 р. н. в с. Пугачівка Уманського р-ну Черкаської обл. 2011р. Макаренко М.

Буря

Обшім, Михайленко Олекса підвів сюди трактора, бо як йому нарад був, щоб церкву зривать, хрести. Він привів трактора сюди, до церкви, поставив. А ці ж були, що будуть зачіплювать. То він каже: «Я його тудя не виносив, того хреста, і не буду я його зривать. Осьо вам трактор, осьо вам ключі, беріть, каже, лізьте, зривайте. Шо хочте, то те й робіть» – «А я, – каже, – пішов додому». Та й пішов собі.

То як підірвали ці хрести: вони ж самі полізли, зачепили мотузками, і давай же трактором тягти. То як потягли – та як почала така буря, це ужасне діло, шо робилось надворі!

І там стояв той трактор, отам, на лифі, бо це Олекса Гашкун розказував, він на ньому робив, а пішов до Смілянських обідать. Там був дід Олекса і баба Танька, це були родичі, він пішов до ніх обідать, бо це ж на Загреблю далеко. І пішов до ніх, то вже він тудя (на поле) не ходив, бо трактор уже був у річці, перекидався отако, як м'ячик, аж до річки, така буря була. Ти присталяєш?

Що це воно робилося, що не можна було вийти надвір. Дерева лежали поломані, багато. І той трактор в воді лежав, і не могли витягти, витягали другим трактором, таке робилося! То оце я саме тоді помню, коли ламали церкву.

І так розваляли, рознесли, брали люди дрова на топлення в кантору, бо тоді ж не було ні газу, нічого. Дровами топили. Ну, а тоді вже поприбирали там, у церкві. Розваляли, а тоді вже почали строїть клуб. А там і цвинтар був, бо там і священників ховали, за церквою. І оце так поламали, та й нема церкви!

Оце туто построїли, бо вже ж клуба не будуть валять. Церква була у баба Дячихи, там її чоловік був дяком, робив у церкві ше до війни. А тоді вже як його забрали, хто його зна, вивезли десь на Север, там він і не вернувся. Ікони, не помню, щоб у нас були. Ну вони то були, то чула я, що були. У людей то були, і чула я, що вони мироточаться, ну я їх не бачила.

Записано від Левадньої М. Я., 1929 р. н., в с. Чаплинка Лисянського р-ну Черкаської обл. 2011р. Скакун А.

У вітварі зробили сцену

Наша церква стара, їй в цьому році буде 245 років, і почали її будувати в 1761 році й будували 5 років. На Покрову вона була освячена як Покровська церква, бо Покрови Пресвятої Богородиці. До 1960 року церква була діюча, єдине, що перед війною була зрізана дзвіниця. Але недалеко від церкви, отам, між нашою криницькою-дзвінничкою і церквою, була побудована така невеличка, як під навес. Там висіли дзвони, і людей отак скликали до церкви.

Ще раз кажу, в шийсятому році церкву закрили і чотири роки вона використовувалась як ... зерносховище колгоспу, але в шийсят чвертому році, тоді, коли розсунувся після рясних дощів сільський клуб глиняний, було прийнято рішення, що з церкви зроблять клуб сільський. Там, де клірос, зробили кінобудку, в правому притворі зробили більярдну, з лівої сторони зробили бібліотеку, у вітварі зробили сцену, у місці поховання священників, які були поховані за церквою, зробили танцювальний майданчик...

Але в 1990 році клуб був закритий і в 1996 році перший священник, який почав відбудовувати цю церкву, був Микола Дрозд. В 1998 році був поставлений ось цей купол, який по сьогоднішній день є. В дев'яносто дев'ятому році, 26-го грудня, приїжав патріарх Київський і вся Русі-України Філарет, освячував престол... І от з 1999 року по сьогоднішній день церква діюча, українська православна церква Київського патріархату...

Записано від Солов'я М. Б., 1950 р. н. в с. Городецьке Уманського р-ну Черкаської обл. 2011р. Солдатов О.

Трапився спонсор

Старої церкви я не знаю, бо я ще була мала, як її розкидали. Була дуже гарна церква, я знаю від своєї мами. Церква велика, гарна, ну, время війни розкидали її, забрали кирпич і в Старосіллі змурували з нашої церкви школу.

А наша церква, що є, то це уже зараз робили. І я ходила робить церкву, помагали. Кирпич носили, катлавани копали, убірали кирпич, складали кирпич на церкву, уборку там робили, – все робили, що казав батюшка. Гроші здавали, ходили збирали гроші на церкву, хто скільки дасть: хто руб, два, хто три, поки трапився спонсор.

Як трапився спонсор, то вже тоді перестали ходять під хатами, уже спонсор давав гроші. І так зробили церкву. І зараз церква дуже гарна. Доценко Василь Тимофійович нам допомагав будувать церкву, ми дуже йому вдячні за те, що він зробив дуже красивий храм.

Записано від Жулї Г. Я., 1934 р. н., в с. Мліїв Городищенського р-ну Черкаської обл. 2011 р. Кравець М.

Михайлівська церква

У нас, у селі Підгірцях, єсть дуже старовинна церква, ще в сімнадцятому столітті побудована. До нас ходить дуже чимало людей, і наших, і приежжих, і молоді вже багато ходить.

Нашу церкву благочинни люди помогли відбудувати. Провели свет у церкві, зробили з утіпленням пол, з подогревом... Коло церкви в нас поклали плитку, зробили ступеньки, щоб люди стареньки обпірались об пірила, виходили. І вода в нас коло церкви, помогли добрі люди, зробили й воду, підвод коло церкви. Кругом церкви горить свет в нас фонарями, до нас даже приїжає сятить паску Кучма зі своєю дружиною, уже годів п'ять чи шість він всігдa прижає до нас сятить паску.

А раніше вона була старенька церква, було й холодно, але люди старі всі ходили, і ми, маленьки, всі ходили до церкви. І була в нас відправа дуже хороша, дуже багато було певчих, які знали багато пісень церковних. І ми, маленькі, вчилися трохи.

В мене був дід старостою, всігдa ми знали, що це сьогодні празник. Ми молились Богу, ми здоровкалися з людьми, бо нас це повчали. Не так, як січас: ідуть свої і не здоровкають-ся! А тоді нада було стареньких поважать.

В нас батюшка хороший, і певча хороша, молода, прижають прихожани з певчими, і наші люди. І там у нас кладовище хороше... А ікон у нас у церкві!... Наша церква дуже начитана, намолена, а скіки ікон, даже такі єсть ікони, даже поворували. Разів три церкву обкрадали, залазили (десь там двері були потайні). Таки і обкрадали, не Бог їх знає, чи найшли, чи ні. Ну ікони позабірали, але єсть і подарували прихожани у церкву ікони, то в нас дуже-дуже гарно в церкві, і дуже весела вона і красіва в нас.

І зветься вона в нас Михайлівська церква, так як у нас в селі пристольний празник Михайла. Будьте здорови.

Записано від Приходько І. П., 1947 р. н., в с. Підгірці Обухівського р-ну Київської обл. 2011р. Куліш О.

Гарна церква

Церкву всі в нас в родині шанують, до церкви завжди ходимо. У мене всі всігдa в Бога вірили, молились. Моя сім'я всігдa набожною була, ми всігдa постували перед празниками.

Такого раніш не було, щоб Бога не визнавали! Раніше всі до церкви ходили, всі молились, вірили.

В нас в селі гарна церква, старовинна, ікони в нас гарні, таких ікон зараз і не знайдеш! Там є такі ікони, що їм зараз і ціни не складуть. У нас гарна відправа в селі, батюшка хороший. Я раніше було всігдa в неділю на службу з матір'ю ходили. Було ще маленька, а вже хрищусь, прошу Бога про щось, звертаюсь до нього. Раніше в церкву було заходиш, а там свічок повно горить, диму аж наче повна церква, кадилом пахне... А люду як наб'ється, то повна церква! Певчі в нас гарно співають, аж заслухуєшся.

Та у нас і зараз молодь до церкви ходить, приїжають з сусідніх сел, бо все ж таки у нас гарно батюшка править. У нас і діток хрестять, і вінчаються, даже люди з Києва прижають, так що в нас така церква, що й не в кожному селі така є, як оце у нас, у Підгірцях.

Записано від Коваленко В. П., 1940 р. н., в с. Підгірці Обухівського р-ну Київської обл. 2011р. Куліш О.

Наче на другій планеті...

А в дитинстві, я пам'ятаю, коли ще до церкви не можна було ходити... Ми ж були жовтенятами, а потом комсомольцями, і це дуже строго заборонялося. Але були такі дні, коли на Паску брала мама мене в Спаську церкву. Тоді тільки одна працювала – Спаська церква, де можна було посвятити паску... яйця, паску і ковбаску, ну все, що помагається при цьому. Я ще тоді була маленькою, але вже мабуть була жовтенятом. Ми дуже боялися з мамою, коли йшли до церкви, щоб нас ніхто з вчителів не побачив. Щоб ніхто не доніс про те, що ця дитина була біля церкви. Я ховалася за мамині спідниці. Було холодно, я старалася гарно закутатися, пальтішко надіть. І ставили корзинки по колу люди, і ставили свічечки, і це так мені було красиво, гарно!

І одного разу я попросила маму, щоб вона мене повела у церкву. Я ніколи не була всередині церкви. Коли вона мене завела у цю церкву, то я була шокована, я була здивована! Там так було красиво: церква невелика була, посередині стояв

батюшка, він читав молитву якусь, я тоді не розуміла, що це воно. Кругом пахло ладаном, оцими горілими свічками, вони так потріскували, так було, наче я попала в рай! Скільки святих було, це для мене було так дивно, я ніколи не думала... чого не пускають дітей до церкви, що тут страшного, таку красоту побачить. Мені там так сподобалося.

Але я не могла довго бути там у церкві, щоб мене там хтось побачив, я бистро опять вернулась на своє місце, за мамині спідниці ховалась, щоб мене ніхто не бачив. І, посвятивши паску, ми йшли додому. І це для мене було так праздно, так весело, наче я десь побувала на другій планеті.

Записано від Ревуцької Т. Г., 1960 р. н., в м. Городищі Городищенського р-ну Черкаської обл. 2011р. Ревуцька Л.

Хрестини

У радянські часи заперещалося хрестити дітей. Ну, а мене взяли у куми сусіди (та й трошки вони із родичів були), взяли в куми. Ми й поїхали. Значить, я поїхав (тільки з армії прийшов, комсомолец), голови колгоспу жінка (голова колгоспу партійний був), агронома жінка (тоже партійний був агроном, а жінка поїхала). Ну і поїхали ми в район, охрестили ту дитинку і їдем назад. Десь було часів десять утра.

Коли нас перестрівають. Навпроти, з Коробівки їдуть на Золотоношу, на якусь нараду, чи я знаю, їдуть голова колгоспу, агроном, зоотехнік і голова сільської ради. Останавлюють нас (да, і ще даже шохвер був партійний, той, що нас возив).

Останавлюють нас, а одна з кумів каже: «Проїжджай дальше, проїжджай дальше!» Ну, ми і проїхали, може, метрів триста од них.

А голова колгоспу і голова сільради їдуть до нас і кажуть: «Ану ж, подивимося, хто за куми». Откривають машину і дивляться – аж тут усі їх жінки та комсомольці! Ото так хрестили дітей в те врем'я.

Записано від Строканя В. С., 1934 р. н., с. Коробівка Золотоніського р-ну Черкаської обл. 2011р. Панасенко Я.

Мітлою ловкенько просить

Ну, і ще був випадок. Тоже, я вже з армії прийшов і сусідського сина носили хрестить. Понесли, церква ще була открыта в Коробівці. Ну, а людей ходило туди зовсім мало. Ми зайшли в церкву з кумою, а там три бабки або чотири, ну, небагато бабок було. Ось ми постояли минут десять-п'ятнадцять, ті бабки розійшлися.

Піп готується хрестить дитину цю, а його помічник, хазяїн церкви, чи як його там, називався, ходить по церкві з мітлою та гонить горобців. А горобців назліталось багато, бо після війни вікна побиті були, і ніхто їх так і не склив, так і були все врем'я, поки не закрилась церква. Та той одно лається, та одно лається.

А моя кума не видержала, та як засміється! А піп каже: «Не можна сміятися! Це жива сила літає». А наш, ну я забув, як його називать, чи паламар, чи якось так, чи дзвонар, не можу я сказати, і каже: «То він вигонить, ловкенько просить, щоб вони виходили». Таке ще було.

Записано від Строканя В. С., 1934 р. н., с. Коробівка Золотоніського р-ну Черкаської обл. 2011р. Панасенко Я.

Таємно хрестили

Нас таємно хрестили. Мама мені розказувала, що вона мене взяла тихенько, мені мабуть рік було, і повезла до батюшки, і похрестила. Це вже тепер ми можемо спокійно брати дітей і хрестити у церкві, це все як положено. Навіть, доньку свою першу я не хрестила, тому що я не могла, хоч я і не була партійним працівником, і в членах партії не була. Але ж мама моя взяла цю дівочку мою першу і повезла. Я навіть не знала, що вона її похрестила, що вона хрещена.

Записано від Ревуцької Т. Г., 1960 р. н., в м. Городищі Городищенського р-ну Черкаської обл. 2011р. Ревуцька Л.

Куми

Церкви в селі не було, була одна церква, яка діяла, це була церква в Шполі. Дітей забороняли хрестити, а так, як я працювала у міській раді (то вобщє ж всі партійні були), хрестити ніхто ж дітей не хрестив.

У нас була бабушка така, бабушка Меланка, їй було вже на той час років тако до сім'яти. Вона зібрала всіх дітей: моїх дітей, своєї внучки дітей, ну шестеро чи восьмеро дітей, заказали їм машину, поїхали в село, не тут, не в Ватутіно, а заказали і поїхали в Шполу хрестити дітей.

Ми поїхали, тільки в церкву нас не пустили... Бабушка Меланка і шофер (йому тоже років за п'ядесят було) – оце вони стали за кума й куму всіх дітей. Вистроїли в рядок, да, і оце похрестили дітей. Вивели нам їх, дядя Славик був ще маленький, на руках, йому було ще місяців, ну, не знаю, одинадцять. Дали на руки мені його уже хрещеного.

Записано від Яременко Л. А., 1954 р. н., в м. Ватутіно Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Єфіменко І.

Дім, у якому тобі завжди раді

Нас з отакого пуп'янка учили шанувати церкву, молитися Богу, бо він наш рятівник на цій землі, і тільки він нас чує у лиху годину і допомагає. Мене даже в школі вчили молитов, я й співала в церкві деякий час, як молодшою була.

Ото було як який празник, то нас мати збере, одягне в чисте і ми йдемо до церкви. Я любила ходити до церкви, церква в нас гарна, стара, ще 1746 году збудована, багато вона пережила...

Я помню, що ми й на ночну службу ходили, мати було й не хоче брати, бо ми малі, не вистоїмо ночі, але ж ми просилися. Як то воно гарно в церкві: свічки горять, ікони, а які ж у нас ікони, старовинні, гарні, зараз таких і не знайти! Церква – то дім, у якому тобі завжди раді, ким би ти не був.

Ми молилися уранці і перед сном, мати завжди нас заставляли, бо ми ж малі не хотіли, а вони вчили і заставляли, казали ж бо Бог все бачить і накаже нас за непослуhanіє.

Ми завжди чекали свят, бо ж на свята служба завжди гарна була, було, в церкві можна півсела люду зустріти. В нас село побожне було, шанувало церкву й Бога. А січас теж і молодь до церкви ходе, і старі люди. У нас січас батюшка хороший, певчі гарні, церкву відбудували так, шо й не пізнати!

Записано від Баранюк О. А., 1924 р. н. в с. Підгірці Обухівського р-ну Київської обл. 2011р. Куліш О.

Наказана

В нашому селі була церква. Але нам у школі забороняли ходити в церкву, забороняли навіть говорили про релігію. І коли хтось ходив у церкву, то це дуже строго наказувалось.

Був такий випадок, шо я пішла в церкву святити паску і не вивчила урок, то тоді була канешно наказана. Залишили після уроків, навіть сам директор школи. Так шо за церкву нас дуже ругали.

Записано від Мірошник М. Л., 1944 р. н., в с. Конона Канівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Лисиця К.

Великдень

Не церква така була, а хатка. Правилося там. Батюшка ото прийжджав, правив. І ми було з вечора. Бабуся йде, несе паску. І мене бере. Я була десь годів чи шість, чи сім. І це ми цілий день. Чи цілу ніч сидимо слухаєм, як правиться в церкві. Гарно-гарно співають. Нам тоді було... Ше ж дітьми були. Ентересно!

А бабуся старенька вже була. Та сидить так, дрімає, а я коло неї. І тоді батюшка, як уже начина надворі так сірїть, святять паску. Людей так багато стане, колом таким! Посходяться і з Богодуховки, і з Тарасівки, і з Нового Життя, і Кристїтелево і Франківка. То такий круг! Ну, воно ше тем-

но. Становилися. Як засвітять січки! Ой, красота! Отак один круг, гай такий. Або ж виям такий був. Дерева не було, ну, а зелено-таки там. І ото рядів у три, і ото таке освіщення! Та така краса надворі!

Посвятить... Довго святить, бо багато людей. Обійде раз, другий раз. Третій раз. А тоді, повню, ідемо з бабуською з Тарасівки. І ото там дорога навпростець. А сонечко сходить, таке ловке!

Тепер не так. Тепер зовсім не те й сонце! Такими-таки промінчиками грає, що дивитися не можна. Жито вже таке здорове. Воно ж весною паска. Жито таке стоїть! Ідуть люди, багато! І ми ж з сумочками, з пасочками. Кажде з онучам. Чи хлопець, чи дівчина. Так же гарно!

А поки дойдем... Бабуся стара. Не оддыхне, беднинька...

Записано від Журавель Н. К., 1935 р. н., в с. Франківка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шиш Я.

Відьми

Як розбірали церкви я не бачила, бо я мала була. А розказували, що ходили, розбірали церкви. Були такі, що ікони топтали. То та жінка ходила, поки і на той світ пішла – ходила, стояла, як хтозна що. Чи в партії вона була – оце ж все партійні робили. Ото така життя була!

А тоді, вже після війни, клуб був тамечки, школа була. А тоді після того стала церква там. Ну, тоді не було коли ходять в церкву. А таки ж ходила!

Оце як паску святить, то я прихожу рано, то я бува не встию ні обмиться, нічого в світі. А там Благовіщення було, що отой хрест ховали. Воздвиження, і так мені хотілося... прожила стільки я, й не бачила, як його воздвигали, і як його ховали, того хреста.

Було прискочу з роботи, то я ні вмиваюсь, там руки помила, і все. Наділа поверх себе чистеньке. Прихожу – вже заховали. А далеко, щитай сім кілометрів ідеш із роботи. То як не спішиш, а те...

А як паску святить, то я йду на всьоношно туди. І оце ж сусіди кажуть: «Ти нас шоб будила!».

А тоді, як він (священник – Н. Я.) ходить, обхожденіє робить... Тепер не ходять! Це він раз тіки обійшов, і всьо. А тоді ж ото було – всі люди з церкви виходять, і батюшка виходить, церкву закриває. А тоді, вже перед тим, як він обхожденіє зробить тричі, він заходить у церкву, а сторожу треба открити церкву. А оце відьми не дають прогляду! І хто їх зна... Їм ні стидно, нічого! Сторож ціпурякою б'є, як хтозна шо, а їй треба первій торкнуться за замок, поки сторож не возьмиться. Кажуть, шо вона не ловиться тоді.

То оце я бачила. Так мені оце інтересно... А вони отак, о, руки попіднімали, і ото кажна поверх однієї лізуть, шоб торкнуться. А він ціпком її гатить, як хтозна шо. А тоді, як ідуть святить паску, то оце тричі він обійшов. Зразу нишком він пройде, а оце другий раз, а на третій вже святить. А тепер уже раз. І похристосяться, і посвятили, і всьо. Нема такого, як ранше було.

Записано від Головань Н. І., 1933 р. н., в с. Франківка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шиш Я.

Храм

У церкві правилось десь примерно до шістдесятого року. То й я малим ше... баба або мати, було, водили говіть, було таке діло перед Паскою. Паску сятили, кругом церкви обхожденіє ж було, люди становилися з пасками надворі, кругом церкви люди стояли. З пасками кошики або корзини, шо в кого було.

Та сятили паски – це на Паску, а так кожної неділі в церкві правилося. Ну, який празник там: чи Миколая, чи Спаса, ну, любий церковний празник такий, шо правилося в церкві, то правилось.

Піп ходив перед проводами, обично дарник, так називали, собірали вони. Причет його там, служителі церкви були. То ото піп ходив собірав. Хто гроші дає, хто там, ну, шо хто дає. А тоді на гробках правили ж панахиду. Це після Паски десь

через тиждень, в обшем, то справляли поминки, в кого там чи похорон, тоже з попом ховали... А тоді вже, коли в селі став духовий оркестр, то хто хотів, ховав з попом, а хто з духовим оркестром, це вже пішло.

У церкві правилось все врем'я, поки вона функціонувала в нас. Ну, а празники релігійні, то це на Миколая обізательно був храм і в церкві правилося. То я знаю, шо вже після армії на молоковозі робив, молоко возив, то приїжджаю з города, на Домантів їхать, і саме кончається празнування. Ну, при храму обхожденіе вокруг церкви було. Піп ото ходить, править, то кончав піп править – а я на степ іду, по молоко. Ну, люди ж після цього храму собіраються, хто до кого, родичі з'їжджаються, обід! Ну, в кого є час, то той обіда, а в кого нема, хто на роботі, то той, конешно, пішов на роботу.

Батюшка жив у нас, де тепер стадіон, там вулиця була, Цибулівка називалась. А потім він поїхав: церкву розвалили, то він переїхав у город, жить став у городі. Там хату купив. Ну а в нас церкву тоді закрили і вскорості розвалили і построїли клуб. Ото таке в нас проходило.

Ну церква хороша в нас була, канешно. Дерев'яна, рублена, крепка й красіва.

Записано від Мартиненка М. П., 1936 р. н., в с. Коробівка Золото-ніського р-ну Черкаської обл. 2011р. Панасенко Я.

Помінялись місцями

Церква була побудована в нас 1909 примерно рік, я ж не знаю точно, ну, десь до революції ще побудована. А церкву зруйнували вже в семидесятих роках. Точно не помню, ну, десь приблизно около семидесятого року. Зруйнували і построїли на тому місці клуб, Будинок культури. Ну, тоді комуністична система була так настроїна, шо церкви нада ануліровать. То було таке.

Ну, а як не було церкви, то люди ж ці церковні празники отмічали. Кожний по-своєму, в обшем. А потом начали вже

потроху, як розвалився Радянський Союз, почали вже з Чапаєвки привозити попа сятити сюди паски, в обшем.

А вже ж почали ж строїть і церкву в нас. Почали строїть сей год, а балакали ж то давненько за це, а строїть сей год почали. Ну, на місці клуба. Помінялись містами, в обшем. Церква там, де клуб колись був, а клуб тепер, де церква колись була. Так шо, дай Бог дожить, поки церкву построять, і подивиться, яке воно буде даліше.

Записано від Мартиненка М. П., 1936 р. н., в с. Коробівка Золотоніського р-ну Черкаської обл. 2011р. Панасенко Я.

Втрачено віруючих

Я хочу розказати про нашого, ну такого чоловіка, Шила Афанасія Васильовича, він був дяком у нашій церкві, але багато зробив для своїх людей, для віруючих людей, бо він сам був людина глибоко віруюча, чесна, добросовісна, і не бідна. Сім'я в нього була боголюбива, тоже віруючі всі люди.

Родився він (рядом село – коло Мартинівки – Попівка) 1873 року. Батько був у нього повітовий старшина, Василь Шило, був дуже людиною освіченою і заможною. І батько дуже хотів, щоб його син був батюшкою, але так не получилось в нього, не вдалося, то він став настоящим дяком: чесним, добросовісним. Провчився він в духовному училищі, потім працював, вчителював у церковній школі по 1901 рік, тоді вже... І все в нього..., все з церквою був зв'язаний.

Коли вже почалася війна, і тоді вже ж і переворот сімнадцятого року, то він, канешно, остався бідний, того шо в нього було... дванадцять гектарів землі, лавка бакалійна, дві корови, двоє коней – це, канешно, на те время, небідна людина була, але в нього все відібрали, і остався він бідний.

Познайомився він з Олександром Цибульським з Мартинівки і всякими путями він йому допомагав як батюшкі, все шо міг. Віддавався повністю вірі. Священик цей, Олександр, він служив у мартинівськім храмі. Збоку влада його притісняла, бо мав велику парафію, люди його любили, знали, підхо-

дили і в Дарівці, не тільки в Мартинівці. Дарівка, Поташня, навіть у Таганчу він, оформляв і Таганчу. Коли він познакомився із дяком Афанасійом Шило, в них дуже так, вони дружили між собою, в них такі плани були по відношенню до церкви: як построїти, що зробити, щоб було краще, луче. Але ж НКВД, воно всьо перечеркнуло ці старання їхні, все.

Ця трійка, НКВС, тоді всіх таких людей, як вони, арештовували, духовних. Призначили Афанасію Шило звинувачення. Мучили його. І зробили, вирок йому такий, що його прострілять.

І батюшку, так як і Афанасія Шила, було заарештовано. Слідкували за ними, потім заарештували. Після допиту, його отправили до черкаської в'язниці, потім...

Построїв церкву в Мартинівці, але дожить до відкриття не змог, і послужити Богу разом із дяком своїм, от. І коли вже йому прид'явили тоже, я хочу зачитати навіть, така єсть запись, історична запись по цьому поводу: «В селе Ключники проживает кулак Шило – називали їх кулаками, – который в тридцатом году был репрессирован и выслан».

Отакі іздержки із цього нашого... Жалко, що таких добрих людей отак, ну, оболгали, як би, скажем так. Ну, і тоже його, батюшку Олександра Цибульського разом із Афанасійом Шилом було розстріляно 15 вересня 1937 року, і реабілітовано в 1989 році.

Дуже жалко таких людей, що їх... Жалко, що втрачено таких віруючих людей, чесних і добросовісних.

Записано від Лабунської С. Г., 1966 р. н., в с. Мартинівка Канівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Плаксії О.

Не пустила в хату

Батюшка дуже хороший. Ходив попід хати, і в мене в хаті був. Освячував хати.

Але... Господи прости Бог... Дуня ця, моя сусідка. То він зайшов до неї. А потім же ж до мене прийшов. Бо цеї ж Нюри немає, вже вона померла. Прийшов до мене. Та й заходе до

хати. «Мона до вас?» – каже. «Пожалуста, мона». І став брискати водою, проказав, що мона було, що треба. Я така рада! Аж здоровіша стала.

А тут я думала, що у Дуні він був так само. То приходю до Дуні до цеї. Приходю та й кажу: «Дуня, в мене батюшка був». «Так гарно – кажу – Божи мій, і водичкою... Гаж на мене водичка, бризнув, я гаж здригнулася». Вона каже: «Та був. Але він сказав, чи мона до вас зайти» – батюшка. А вона каже: «Не, не мона».

Ну, не захотіла. Не мона. А він так подивився... А вона каже: «Не мона. В мене в хаті грязно, не мона». І він не зайшов. А я кажу, це великий тяжкий гріх. Це людина, просто я не можу уявити, що це за людина [розгнівано]! Їй вже дев'яносто скоро років! І не захтіла, щоб батюшка зайшов до хати! Боже, яка...

А цей батюшка. Це просто прілість! Просто душа, не людина! Він дуже добрий, батюшка, дуже добрий. Він такий, що й порадить, і скаже, і всьо. В нього всьо, наче з книшки читає...

Записано від Черноволенко Л. А., 1934 р. н., в с. Шельпахівка Христинівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шелегон А.

Ризик

Ну це ще було во время війни, фашисти уганяли людей в Німеччину, а євреїв убивали. Не знаю точно, в якому селі, розстрілювали ж євреїв, а одному хлопчику вдалося втекти. І він рішив іти в село, де жили знайомі його батьків. Коли він підійшов до села, то там стояли німці і перевіряли ж документи і все, і він не зміг пройти. А в стороні стояв уже пожилий священник. І він обратив внімання на цього худого хлопчину і забрав його з собою. Німці священника добре знали і завжди його пропускали. Так священник спас хлопчика, провів його, а сам пішов додому. У нього в старому сараї, між дровами, був схований солдат, він був втік з фашистського полону.

Ось так, раді людей священник ризикував життям.

Записано від Миколенка В. Г., 1939 р. н. в с. Комінтерн Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Турдакіна К.

Гарний священик

У нас в церкві такий гарний священик був. Добрий чоловік був! Ой, на нього казали, що він людина Бога, а так справжнє ім'я його було, не знаю як прізвище, а от звали його Микола Іософич.

Гарний він був, років десь йому під п'ядисят, може більше. Сивенький такий був, борода в нього була невелика, руки такі здорові були...

Він переїхав у наше село сам, без дружини та дітей, в нього нікого не було. Жив сам, але в хаті, хоть і жінки не було, зато завжди було чисто. І пахло в нього в господі так якомсь незвично... Коли приходиш, помню, то і йти додому не хотілось, так спокійно було.

Хазяйства не мав, йому люди приносили: то молока, то курку, допомагали чим могли. Дітей дуже любив, до кожного ставився, як до рідного. Пригощав завжди, чим міг. Жив він скромно.

До всіх такий добрий був і завжди посміхався, даже зараз про нього кажу, а на душі так добре стало... Завжди словом допомагав, міг заспокоїть, дати якусь.. ну... раду. Бідним сім'ям віддавав те, що йому люди приносили для нього. От такий він був!

Та він, дочко, мав чи дар, чи шо, не знаю... Одним словом, він лікував людей молитвами. І навіть казали, що в нього зілля є, чи шо. В моєї сестри шось живіт так довго болів, то вона пішла до нього, тоді ж не було апаратури, та шо там, даже лікарні не було у нас. То вона пішла до нього, він там в церкві за неї помолвився, дав їй цього отвару, та вона вже з часом і не згадувала, шо в неї шось боліло. От такий був дідок. Навіть тварин лікував. В тітки одної корова чимось захворіла, то він шось там над нею поколядував [сміється], то вроді і коровавилічилась, та даже отелилася з часом. Багатьом допомагав.

Та якомсь приболів він... Казали, що з головою шось стало, то зібрали кошти селом. Кожен помагав, чим міг. Та відправили в місто, в лікарню, та вчителі не змогли йому допомогти... То так він і не повернувся в село більше... Жалко людину було, гарний чоловік був...

Записано від Стась С. І., 1928 р. н. в с. Сквирі Білоцерківського району Київської обл. 2011р. Михайленко В.

Так і не оправдали...

Моя бабця дуже любила про батюшку розказувати, вона була його улюбленицею. Часто ходила до церкви, мене привчала з ранніх років до церкви, я як мала була, то не дуже любила туди ходити, але бабця ходила, то і мене заставляла. Матері в мене не було, жила з бабкою.

У нас священик був гарний сім'янин, мав він аж сімох дітей, жінка в нього була гарна, сирота, це я точно знаю. Дітей він всиновлював, кажеться, трьох всиновив, не помню точно. До чужих дітей він ласкавий був, особливо до сиріт. А коли проповідь вів, то всі слухали, особливо моя бабця [сміється], дуже внімательно слухали, і я, хоч і не любила ходити до церкви. Я туди ходила, бо він нього йшло таке тепло, це зараз кажуть, що аура у людини така, притягуюча, а тоді ж такого не знали.

Жив він скромно, до всіх привітний був, вставав дуже рано, в мене навіть бабка так рано не вставала. Ну, в селі рано треба вставати, а він помню в церкві з самого ранку щось там робить. Все сам лагодив, книги писав сам. Хозяйновитий чоловік був.

Правда, всі ми люди не без гріха... То один раз приїхала до нас в село поліція та забрала його. Сказали, що він украв ікону. В нас в церкві ікона була з золота, така гарна, пропала вона була, це наче був талісман нашого села, всі нею пишалися дуже, з різних сел. приїжали на неї подивитися.

Та й пропала вона, то обвинили його, він найчастіше з усіх був у церкві, то його і забрали в тюрму. Жалко його, ніхто не вірив в те, що це він зробив, але його так і не оправдали, посадили... А сім'я його жила даліше в селі, жінка та вийшла заміж за іншого, а один із синів став дяком в церкві, у сусідньому селі.

А ікону так і не знайшли... Кажали щось там, що це хулігани якісь вкрали, але так цього ніхто і не доказав...

Записано від Михайлюк Л. І., 1925 р. н. в с. Фролівка Миронівського р-ну Київської обл. 2011р. Михайленко В.

Життя священника

Отець Тіхон сказав мені: «Іди вчитись на священника». А я відповів так скептично, сказав, що я не можу ні читати, ні співати, який з мене священник?

А він мені: «Ти мені не балакай, я тебе наскрізь бачу». Я здивувався. І все ж таки він мені сказав, щоб я пішов до Архієрея Черкаського Сафронія. Ну, я пішов, але його не застав. Доїжджаючи до Черкас, ми з ним (з отцем Тіхоном) більше познайомились. Значить, я не застав Архієрея, а він за цей час собрав, чи листа написав, не знаю як, зв'язався з монастирєм, і вони вже взяли за цю справу.

І одного разу... приїхали покійна ігуменя і покійна уже матушка, чи як там, уродженця... родилась вона в Оситняжці. Вони приїхали так до нас на другий день. Після цього... ми повінчались, а на третій день, уже в понеділок, поїхали до Архієрея.

Архієрей провів бесіду і благословив мене на учобу. Я отримав підрядник, знав молитви там, ну, більш-менш. Раньше я нічого не знав, в мене нічого не було, я нічого не думав бути священником. Ми пішли до Гдешинських. Покійного батюшки Кіріла, батюшки дочка Вера дала нам і підрядник, і служебник, і ще багато деякої літератури. І я почав учитись на священника.

У монастирі практику проходив... Я посвящався у Черкасах священником, дияконом, посвящають в диякони, і в священники посвящають по ступеням. Значить, в дев'яносто четвертому році я вже служив в монастирі, це був Родітельський Собор. Перед Великим Постом вів службу, помагала мені монахиня Лаврентія, помагала в службі, бо в мене ні літератури не було, ні знань достаточного не було. Вона мені помагала і літературою і там всім помагала. Значить, я там служив [пригадує] (в дев'яносто першому начав...), три роки я там служив.

Там виконував роботи різні, бо населення було там дуже мало... Були городи: і оброблять, урожай собирать, і сапати все. Значить, і траву сіяли, і сапали, і служили. Служили. Ремонтували занедбані храми, які нам дали, робив і каменщиком, і штукатуром, і священником, і всім.

Коли вже півтора року прослужив, вона взяла, ігумена, взяла священика. Такого великого священика, який був смілянським. Вадім. Він там служив, мабуть рік служив, і переїхав там, по своїх причинах він переїхав із своєю сім'єю в Москву.

Значить, після цього я служив в Пастерському два з половиною роки. Там тоже достроювали дещо. Після Пастерського дали зданіє занедбане будинку дитячого садка. Значить Після Пастерського мене, значить, вони похадательсвували, щоб мене перевили сюди.

І я відкрив свій храм. Будував, реконструював і там служив. А десь до трьох місяців ми працювали, велику роботу там зробили: викидали коридори, груби там викидали, робили по-своєму. От. Кришу перекривали будинка дитячого садка, і веранду перекривали, перероблювали. Все текло, ні вікон, ні дверей – нічого не було. Переробляли десь около трьох місяців. Значить, відкрили храм. В 1997 році. Це мій первий храм, який я відкрив. Там я прослужив шість років.

Мені казалось, що щось не так, щось не те, і я перейшов в монастир. Другий раз. В 98-му я перейшов в монастир. Я прийшов в монастир... Значить, в монастирі ігумена зустріла мене, покойна Валентина, так сказати, з радістю зустріла мене, через то, що там було дуже багато священиків, і архімандритів, і ігуменів, і ієромонахів... Було там багато священиків, більше десяти. То вона мені сказала, що мені саме дороге: «Напрасно я тебя меняла». Оце її слова, які є моєю найбільшою наградю. Що вона напрасно міняла священиків, вона вже удостоверилась, що не треба було мінять мене тоді, дев'яносто четвертому році.

Значить, я там прослужив півтора року сам, потім прийшов ієромонах Валерій, ми вже з ним були вместе. Але мое здоров'я похитнулось, і я одного разу, на празник Митрофана, в храмі потеряв сознание. І по состоянню здоров'я мене перевели. Це було в 2003 році. 2003-2004 рік.

Перевели мене, я декілька днів був дома, але нічого воно мені не помогло, бо треба було великі гроші, щоб пройти профілактичне лічення, а в мене тих грошей не було. І я побув дома і

пішов служити. Мене пригласили зразу в різні міста: і в Умань, і в Ватутіно, і в Чигирин, але це було далеко, і в мене була стара мати, і я відказувався. Тоді пригласили мене в Сердюківку.

В Сердюківці храму не було, і вони мені дали таку занедбану баню. Знов я відкрив другий храм. Працювали, скуповували матеріали... І в 2004 році відкрили першу башню. І вже відкрили храм. І він був у такому хорошому вигляді, і вже ми були...І я в цьому храмі служу вже сьомий рік.

Записано від отця Миколая (Ковіти Миколи Федоровича), 1944 р. н. в с. Капітанівка Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. 2011р. Заєць О.

Хазяїн-батюшка

Як ото трошки одродилося, що знов почали батюшки, та якісь найшовся батюшка...

Був у нас батюшка один, був і другий – ну так, править правила, а толку ніякого не робили. А це якось батюшку прислали, він (сам казав) дояром був. Розказував, що я був дояром, каже, доїв в колгоспі корови, а тоді шось собі оце, каже, і пішов вчитися на батюшку. Так собі надумав і пішов вчитися на батюшку!

Та й опорадив цю церкву, поставив ці купула, бо там же ж в церкві стеля не така рівна, а таким таким купулом. Так там помальовані всякі ці абрази, всяких тих Матір Божих, і тих святих, тих усіх... Але почала штукатурка ця обпадати, і воно ж попадало. Там, опала, а там ше держиться... То він всьо обдер, всьо наново зробив. Поробив усьо: поробив ремонти всі, повикрасював геть сам, оціго купула поставив. Геть сам лазив там, хрести оціго красив, всьо зробив на церкві.

Всьо поробив: від церкви церкву обгородив... Зараз дуже харашо зробив, там криницю коло церкви викопав. Поставив монастир двухповерховий, тепер там люди, которі прийшли осього з свого села в церкву... Ходять і з поташської станції, і з Маньківка їздять, і з Паланки (села) ходять, і з Молодецького ходили (тепер уже наче цей, що був у церкві паламаром,

батюшка його підучив, він тепер у Молодецькому батюшкою, молоденький).

Да, всьо зробив і поставив, і як вже прийшли якісь люди, дві монашки (монашка з своєю дочкою роблять там, у монастирі)... Коло церкви дві хаті, і живуть там люди з Мушурова, такі люди бездітні, шо без дітей, немає нікого... Покидали свої хати і прийшли. Батюшка їх посадив у ці хати. І держит дві корови, держит там двоє поросят, вони оце обходять коло цих хатів. Вони це там глядять усьо. Там чоловіки заготовляють, бо ходять же чоловіки до церкви. Шо люди заготовляють, а вони (це ті дві жіночки із Мушурова) все глядять це хазяйство, а цих дві в монастирі. І це вони всьо рихтують... Оцего, понарихтували їсти... Оце поприходили люди в неділю до церкви: всьо, з церкви виходьте – заходьте обідати. Да, і краваті там поставили, і всьо. Хто не має де – приходьте сюди, тут вам буде всігда містечко!

Да дуже... І від церкви аж до самого асфальту зробив... виклав плиткою від самої церкви, від сходів аж до шляху: нема болота, нічо... Кругом церкви квітки пообсаджовані, гарно так зробив, харашо.

То тоже же ж, хтіли його... Якогось там вищого батюшки брат, шось там потерав десь там роботу... Його випровадили звідти, мабуть... Так робив, шо випровадили... Привіз сюди і хотів забрати... Батюшка нашого звільнити, а цього поставити да на місце того.

І люди замкнули на свій замок церкву і сказали, шо не пустимо, не пустимо, не дамо! Як були непорадки, то тоді не було хазяїв, а як найшовся хазяїн, то найшлися й другі на готове! Не пустимо і всьо! Всі зійшлися і не пустили. І так отказали, і тапер цей батюшка так і робить.

Ну він... і знаю, до нього геть їдуть люди... Оце шось там, чи десь шось з коровою, чи шось отакого, чи з дитятком шо небудь, то він дає... Оцего принесіть, оцего принесіть, там посвятив, помолився, і зробіть так і так, і всьо, да.

Дуже хороший батюшка, він вже давно тут робить... І це ж, я кажу, такі поради понаводив з церквою!

Записано від Ряботінь О. М., 1939 р. н. в с. Старі Бабани Уманського р-ну Черкаської обл. 2011р. Макаренко М.

Вдень попом робить, а вночі ховається

Священиком був піп. Як це він звався той піп...[згадує]... не знаю. А він був, той піп, ... він боявся, він ховався. Він вдень попом, а вночі ховається. Бо його прийдуть та вб'ють, тай таке го. То він дньом попом робить, а ночною ховається: як не в погрібах, то ше десь, то в якогось сусіди (як є такі знакомі, шо не видадуть. А то є такі, шо видавали. Він піде переночує, а вони пішли... Він не успів дійти до хати, а вони побачили, як він прийшов, зайняли, прийшли забрали тай... Всякі були люди). Убивають, шо ж він робив, убивають...

А священик – він остався живий... Ше й десь його приїхали тай забрали: чи дочки, чи сини... Вопшім, десь забрали... А куди вони його забрали, то хто його знає... Ніхто не знає! Чи, може, його забрали та десь так само... кинули десь... ну, ніхто не знає. Оце таке було, робилось...

Він, цей священик, перебирався в одежу цюю, не попівську, а просту, у рядову перебирався, щоб його не визнавали. Бо як узнають, то, щитай, шо його заберуть та й повішають. Колись же ш вішали! Це не то, шо вивозили, а вішали. Їм так дорого було повішати, як любому собаку повішати, так було людину. Скіки їх тоді вивішали...

І десь, бува, тако як їдиш – то стовпи (колись же ш були стовпи) – та й на кожному стовпі чоловік висить. Повішаний на кожному стовпові, а колись же ш стовпи були вздовж, так як оце проїздом... до Цибулева туди, так були стовпи. Тепер їх нема, стовпів цих, чи є вони? Нема. Як були стовпи, то це на стовпах тако, вийдиш тако на поле (бо це ж у поле їздили там жали, косили чоловіки, а ми в'язали), то це подивися тако – Боже, їх висить скіки на стовпах, шо страх Божий!!! А вони ловили – любого зловлять, чи він партизан, чи він не партизан, чи він який – повішали, повішали, та й усе! Не дивилися, чи він радвий, а повішати – вішали. Ой, шо тільки робилося!

Цекви уже були в хатах, уже в хаті були, там уже хата була, тутички, в Зарубинцях, хата була така. Та й ту хату вбрали замість церкви... Та й вже тамичка був чоловік, то він

приймав у свої хаті. Та й він був наче піп, та й він у свої хаті приймав людей.

Записано від Мушти Ф. В., 1929 р. н. в с. Шарнопіль Монастирищенського р-ну Черкаської обл. 2011р. Білозір О.

Ніхто з тих Соловків не вернувся

Були колись, були церкви... я не знаю, як це було. А зараз наша церква – вона ходить по хатах. Як було колись, це в сімнадцятому році, таке було дуже велике, така революція. Сказав же Ленін: «Ми проживем без Бога. Нам Бога не треба!». Ну і ці ж церкви стали гнати і стали розпинати. Дуже багато тоді людей забрали, репресували, і так з них ніхто і не вернувся. Ніхто з тих Соловків не вернувся. Тільки їден – наш брат розказував, що там їден з усіх лишився. Спитав, як спастися, а він каже: «Хрестом!». То він став молиться, став хреститься – то сказали, що йому вже шось не хватає... І так вони передавали його з госпітала в госпіталь, то дійшли аж до Москви! В Москві він каже: «Якщо ти дійшов із Сибіру, то з Москви вже в Київ заїдеш!». То так вижив тільки їден-їднісінький, так вони всі й попропадали.

А наші – так була хатина манюсінька, і в ті хатині вони собі там молилися, то в лісах, то в глинищах, – де попало! Вони цю Біблію по листочках... кожне по листочку ховало, щоб сохранили Боже слово. Бо як пішла ця репресія – вони ж побили всіх! Нічого не лишилося, це наші вже сохранили цю Біблію, вони ж всьо поховали...

Записано від Коповик А. П., 1937 р. н. в с.Івахни Монастирищенського р-ну Черкаської обл. 2011р. Білозір О.

Діва Марія

Мама колись розказувала мені цю історію...

В обідню пору у вагоні-ресторані не було свободних місць. Одні люди ждали, поки поїдять інші. Тіки за одним столиком

було два місця. Там сиділи жінка й хлопчик. У нього усе тіло було вкрите ранами й струпами. Понятно, що люди гидували, боялись заразитись. І тіки одна вчителька, молода жіночка, підсіла до них... Спитала, що з дитиною. Мати й розказала про їхню біду.

Я вам поможу, – сказала вчителька. – Колись ми ще гулятимемо в Іванка на свадьбі.

А тоді налила з кухля в стакан простої води й дала хлопцеві випить.

– Моліться Богові, – посовітувала. – Він один відає всім...

Тою ночью Іван спав спокійно, а під утро рани почали присихати. Мати удивилась такою зміною, кинулась в той вагон, де їхала рятівниця її сина...ну вчительки там уже не було. Через тиждень Іванові стало набагато краще, а за місяць він повністю виболів. На його чистому тілі не осталося даже сліду страшної болезні... Вона пошла, откуда прийшла.

З глибокою благодарністю Господу й Богородиці за спасіння кожну неділю Іван з матір'ю ходили до церкви. А якось поїхали у сусіднє село на прощу.

– Ма, он та вчителька! – крикнув хлопчик, показуючи рукою на статую Диви Марії. Мати глянула – і застигла на місці із подиву: Богородиця і та учителька з поїзда були похожі, як дві каплі води.

«Чи таке може бути?», – подумала мати і, вмиваючись сльозами благодарності, впала перед статуєю на коліна. Вона дякувала Матері Божій за ласку, за зцілення її єдиної дитини.

Записано від Яценко Т. С., 1933 р.н.в с. Корніївка Гребінківського р-ну Полтавської обл. 2011р. Будюк Д.

Зцілення

У березні цього года у мого брата виявили злоякісну опухоль льогких, третього ступеня. Лікарі не змогли вовремя узнать болезнь, і вона виявилася запущеною. На цій стадії опухоль вже неможливо було оперіровать, того що вона захопила не тільки льогкі...ну, і сусідні органи...

Ми дуже переживали і не знали, що робить... Вчені-онкологи предложили або хіміотерапію, або опромінення – в залежності од того, що підійде. Після курсу хіміотерапії у брата дуже розпухла рука, того од цього методу лікування прийшлося відмовитися. Оставалося тільки опромінення. Курс опромінення розрахований на двадцять сеансів. З понеділка по п'ятницю брат получав опромінення в Сімферополі, а на вихідні після першого тижня лікування приїхав до мене.

Якраз тоді сюди привезли мощі святої Терези. Моя сусідка, що робила в католицькому храмі, сказала мені: «Мощі Терези возять по всьому світу; до неї звертаються люди любого віросповідання, любой національності, і вона помогла вже багатьом. Може, вам тоже звернуться до неї по допомогу?»

Коли я зустріла брата на автостанції, він був у дуже важкому стані... Я привезла його додому і, коли ми осталися вдвох, розказала про святу Терезу, предложивши: «Давай підемо до неї». Ну брат заперечив: «Ти ж знаєш, що я в це не вірю». Тоді я сказала йому: «Ти просто попроси її, а далі – як Бог рішить». Так я змогла його вмовити.

З великими труднощами удалося привести брата в храм, того що після реакції на опромінення він мучився од сильної болі і кожний шаг давався йому дуже важко... За прогнозами лікарів братові залишалося жити всього пару місяців.

І ось, ми підійшли до храму і зайшли всередину. Брат опустився на коліна перед мощами святої Терези. Я встала на коліна рядом з братом і попросила Терезу: «Допоможи!» Коли ми повернулися додому, я, бачачи як брат мучиться од болі, проплакала цілу ніч. У понеділок він вернувся додому для продовження курсу опромінення. Ми хотіли іспользувати всі можливості, даже звернулися до народного цілителя, який сказав, що вилічить не може, ну постарається полегшити страждання.

Не можна не сказати про життєлюбність брата: він дуже хотів жити, хотів не падати духом і не здаватися хворобі. Він даже втішав нас, кажучи: «Все буде добре». Після завершення першого курсу опромінення, брат позвонив мені і сказав про те, що рентген показав значне зменшення опухолі... Ця

новість дуже всіх втішила. Братові призначили ще чотирнадцять сеансів опромінення. Коли після них він знову зробив рентген-обстеження, оказалось, що опухоль пропала... Спочатку в це навіть важко було повірити! Всі були такі щасливі і дякували тим, хто брав участь в судьбі мого брата.

Я не знаю, що іменно допомогло моему братові, ну мені відомо, що за заступництвом святої Терези відбулося чимало чудес, і я думаю, що в зцілення брата є і її допомога.

Записано від Михайліченко В. О., 1920 р. н. в с. Корніївка Гребінківського р-ну Полтавської обл. 2011р. Будюк Д.

Палій

Ще була церква. Був Олійник Юхим такий...

Там, де Фрасина Василя Приймака живе, там була церковна хата, там сільрада, й там піонерський табір... Й там сходилися увечері, душ п'ятдесят тоді було... Яка це я тоді була в те время [пригадує]? Но, я ж вже була... Я ж шістнадцятого, а це двадцять восьмого... Ну і подумали, що там хтось старший сказав, щоб це зробити. І стали казати бігти в церкву... Шо там знали, що в тій церкві буде робитися...

Той Юхим Олійник пішов намотав на патик якийсь клочок ганчірок... Умочив у якийсь... (Ми думали, що це воно буде? Хто його знає, що це таке буде робитись? Шо це запалювати...) Сказав: «Ставайте всі коло дверей». Поставали. Він вмочив надворі, запалив... І біжить до церкви. В церкві був батюшка, людей нікого не було й душі. Батюшку минув: «Гайда за мною!»

Але всі не побігли, дівчата ще надворі. Він ту церкву оббіг, туди – вівтар [показує]. Туди, крім батюшки, ніхто не мав права піти. То дівчата тут (називали тоді «бабський коридор»). Ше тут, а хлопці побігли, але за Юхимом [у вівтар – Н. Я.] ніхто не побіг. Оббігав, чуть воно не зайнялось... Ну, якщо там же ж ширми були красиві, шо махнув – шо воно не зайнялося. Святе. Це вже я тепер так думаю. А тоді, ну шо там ми знали...

Побігав, і той батюшка втік. І не запалив він того батюшки.

І там це місце, що там всі люди ходять, де це церква... І я нагадую, як то на Паску, і перед Паскою Володара грали. Отам, на городі, яка була...

Записано від Панченко Ф. К., 1916 р. н. в с. Шельпахівка Христинівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шелегон А.

Не мав з чого жити...

А Боже мій, він жив тут! На тім місці, де зараз священник живе, його прийняли [показує].

Він так жив дуже бідно. Так жив. Покійна Мирона мама було каже: «Посадила грядки. Та й, каже, дивлюсь, що це там щупає таке, ту цибулю?» А він більше нічого не мав...

Раньше два хлопці було, і матушка називалась, жінка. Ходили в школу ті хлопці. О Боже, ті хлопці боялися й стіснялися, і десь ті хлопці ділись. Якась рідня, напевно, була. Та тих хлопців забрали, що вони не були. І тої жінки, може де сестра забрала, або щось таке, що її не стало, а він тут мучився...

Бідний такий. Ніхто йому й нічого не дав. Тоді не дуже давали. Це вже не ходив ніхто [до церкви – Н. Я.]. Да, да, не мав з чого жити, і все... Сторожував церкву. Він так як і сторож. Кадило те рихтував... і дяком. Були певчі: Ганя Подолявиха була, Марія (як її фамілія... забула). Ці дівчата співали гарно так. Ходили в церкву. А більше не було в церкві...

В нас дуже зарання, дуже зарання церкву знічтожили. І бачили, із церкви... в того двері стоять, а в того якийсь там... Наша церква вся була дерев'яна. Вся дочиста дерев'яна.

А він [батюшка] ото мучився-мучився, і десь недалеко, казали бачили, що він десь на дорозі вмер. Бачили, чи до Ягубця, чи за Ягубцьом. Тоді дорога не була така, як зараз, тоді йшли на село, то бачили, що він десь на дорозі лижав неживий...

Записано від Панченко Ф. К., 1916 р. н. в с. Шельпахівка Христинівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шелегон А.

Затопили церкву

Коли ми жили на низу, ше як старе село було, то була у нас церква. Давно ше, ше в сорокових годах, наче мені оце так..., не помню вже точно. То була церква, та люди туди ходили, а потом уже время таке стало, шо власть совсем у Бога вірить перестала, і людей не слухала і не уважала. І та ж церква, шо на низу була, то її прийшлось переробить.

Переробили на клуб ту церкву, як запертили оці ж церкви. Тіки вона ж була та церква... це щас усе роблять на соплях, а тоді ж, скіки це ж нам, ми ходили в той клуб, як були ж дівки хороші, то такі хоори були!

Зробили з тої церкви клуб. І люди туди почали ходить гулять, ну, молодьож ходила. Я ж сама тоді там і з дідом моїм познакомилась, в тому клубі. Ну, обідно, канешно, шо церкву знесли.

Коли ж села затопили, то люди ж наверх попереходили і тут церкву треба строїть. Ну сначала ж, поки не було нової, тої, шо в нас, то в хаті молились, була там хата... Батюшка там жив, туди всі молитися ходили. У восьмьят другім – восьмьят девятім, оце тут.

Просто хату закупила церква та повикидала ж перестенки, щоб простора ж була. Ну це, канешно, хата була не маненька. Люди померли, та продавалась хата, то купила церква, та зробили там таке. Іконостас ручний такий...

А потом же цей батюшка, що щас появилсь, він сам леськівський, а женився на худяцькій і прийшов у село до нас служить. Він іще вчився в Одесі. Він учився, а вже так сильно понімає, такий сильно грамотний, шо такого і в селі нема. Тіки він ше вчився, ше не здав екзамени, а вже він робив у нас. А це ж він робить щас із своїм сином. Син оце ж кончив, так само, як і він, і він оце ж із сином. Синові предлагали десь роботу в монастирі, ну він же женився тут, у нас, узьав молоденьку, він і сам молодий, то вона в аптеці у нас тут робить...

Записано від Івченко Н. В., 1937 р. н. в с. Худяки Черкаського р-ну Черкаської обл. 2011р. Дорофеева Л.

І зосталася яма...

Церкву у нас построїли задовго до війни. Мати розказувала, що була маленька церква під соломою, та згоріла. І тоді зробили здоровенну церкву, дерев'яну. Дев'ять куполів, висока дуже дзвіниця...

Помню, як її руйнували... Почали грабувати у тридцять четвертому році. Вона ж була багата: там були і гроші, і золоті речі, ікони золоті, образи, книжки... На Євангелії, що піп читав, був великий золотий хрест. Люди хватили, що хотіли. Там ризи були, то люди з них робили одержу. А я Євангеліє те забрав і ще багато книжок: і художніх, і церковних, і нотних...

Тут наказ: хто брав які речі з церкви – зносьте, бо буде наказаний. Відніс я ту книжку...

Через деякий час знов люди граблять... Знов я пішов, то вже того хреста (на книжці) не було.

У тридцять п'ятому році з церкви скинули хрести, башню, дзвони мідні поскидали і позабирали на переплавку. Зробили з церкви комору колгоспну. Біля церкви була хороша сторожовка, то з неї зробили баню для людей. Пізніше з церкви зробили клуб, і був він аж до шістдесятих годов. В шістдесят четвертому зробили новий цегляний клуб, а церква стояла без діла. У восьмидесятих годах її розваляли: тросом зачепили її, та трактор стягнув. Люди дошки позабірали на паливо. І зосталася яма...

Записано від Скуби В. П., 1921 р. н., Черкаської обл. 2011р. Гриб Ю.

«Хароший» батюшка

Батюшка був хацьківський, тоді став білазирський Василій, то він довго, дуже довго служив. Хороший був батюшка. Баба Кошовиха у попа служила, та каже, що як іде він на службу, то бутилу вина випив, піст якраз був, а він курку з'їв і пішов править [сміється].

Записано від Григоренко В. П., 1926 р. н., в с. Дубіївка Черкаського р-ну Черкаської обл. 2011р. Григоренко А.

Високі дзвони

Ну, як оце руйнували церкву, то це я повню добре. Це ж колгоспи починалися, то це, щоб не ходили люди до церкви. Дзвони були високі такі, що як задзвонять, то аж у Білозір'я було чути. Така була висока церква. Так уже перед войною уже з неї зробили клуб були, а тоді врем'я прийшло таке, що оп'ять церкву восстановили.

Записано від Григоренко В. П., 1926 р. н., в с. Дубіївка Черкаського р-ну Черкаської обл. 2011р. Григоренко А.

Щось тужило...

Мама мені розказувала, що була церква гарна. Ходила й мама моя в церкву, і мої сестри ходили в церкву. А я ще ж не була [не народилася – Н. Я.]. Але мама розказувала, як же ж валяли церкви, то поліз один чоловік туди хреста знімати, і за хрестом і упав, убився і він за хрестом. Оце така була притча, що він не вижив, той чоловік, як він зняв того хреста.

А дівчата... А як зробили вже клуб там, то як пішли дівчата туди вже ж танцювати, то сильно щось тужило там, у тому клубові... Ми боялися даже... Це вже мої сестри старші, то так розказували, що так воно то плакало... Але я вже, як виросла вже я, то вже я танцювала в тому клубові... Нагрішила багато тоже [плаче].

Але що ж зробіть, таке було на світі.

Записано від Надюк Є. У., 1935 р. н., в с. Мартинівка Канівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Плаксієв О

Задали батюшку

З усіх сіл чого-то нашу церкву першу розібрали дуже довно ще. То в селах були церкви, а в нас розібрали і задали батюшку.

Старенький і дуже совісний був, жив на квартирі в одній бабушки. Нікому він зла не робив...

Чого задавили? Так ніхто не вловив цього, хто задавив... Але багато років наблюдали люди, що жили... То сказали, що когось підозрівали вони, що в тих людей багато було горя в сім'ї: то хтось повісився, то утопився, то під машину попав...

І люди кажуть: «Бачте, гріх-таки на світі, нашо було того батюшку займать, він же нікому зла не робив»...

Записано від Дробної П. А., 1923 р. н., в с. Вознесенське Золотоніського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шарапова Н.

А робить – не робили

Церкву построїли давно, моя баба, мати повнили. Була церква, вона згоріла, тоді построїли знов. Давно була, ще до революції. А перед війною закрили її, зробили там клуб якраз перед війною. Познімали дзвони, а вони мідні. Мені було років п'ять-шість, виліз на шовковицю, упав з неї, а мати квочку прив'язувала, та й був кий гострий, то я пробив ногу насквозь. Нога опухла. Але піп був і врачом, зробив мазь, зробив інфекцію [дезінфекцію – Н. Я.], щоб зараження не було. То мати мене винесе, а я лижу і дивлюся, як знімали ті дзвони, як падали донизу.

І зробили клуб. А у війну уже німці там сиділи – спали. А коли німці вийшли, зробили знов церкву недовго, тоді знов зробили клуб, тоді комору. А тоді вже розібрали, розвалили. То люди розбирали, дошки тянули, хто шо бачив.

Отак розтягнули, а робить – не робили, бо тоді застріщали, щоб не було церквів оціх.

Записано від Безпалова Г. Г., 1936 р. н., в с. Вознесенське Золотоніського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шарапова Н.

Хата під залізом

У нас була хата під залізом. На всю Сахнівку була хата під залізом. А то в усіх під соломою. Криша покрита кровельним залізом! А чого?

Була церква рядом, а дід (батьків батько) був у церкві дзвонарьом, дзвонив там у церкві. І коли прийшла оця ж со-

вещька власть, оці комунарики, то вони церкву розграбили. А дід зняв те залізо на кришу, і покритв ним хату. А церкву розвалили і построїли... сказали людям, що постройка друга... та построїли хату, та там була школа.

Записано від Крикуна М. Ф., 1938 р. н., в м. Корсунь-Шевченківському Черкаській обл. 2011р. Розмаріца О.

Люблю спів церковний!

Церкву відстроювали своїми силами. Там баби, а я як отаманом був у них – керував. Я був старостою церкви. То ми збирали ікони, старі ікони дарували нам. Мене попросили у церковний хор, я ще й співав у церкві. Зараз уже не вистою, а сидіти ще можу. Люблю спів церковний!

Ще як ми почали робити, приїжджав батюшка з Богодухівки, а потім привезли молодого, але талановитого батюшку – Лавришин Іван Васильович. Ну він нас вивчив і співати, молодець такий! Проповіді хороші дає, толковий такий! То в нас кожний тиждень, а це немає, бо він не встигає. Він і в Іркліїві, і тутички.

Записано від Миколенка В. Г., 1939 р. н., в с. Комінтерн Чернобаївського р-ну Черкаській обл. 2011р. Турдакіна К.

Радість

Один священик, він приїжджав колись до нас, розказував мені, що дитинство його було нецерковним, хоч вдома вони завжди устроювали свято на Пасху. Дарили один одному куличі, творожні паски, накривали стіл, приходили гості... Улюбленим заняттям було розписування крашанок. Кожний год був унікальний, особий і запам'ятовувався назавжди. «Пасха – це завжди радість, і ця радість завжди зі мною», – так він казав мені.

Записано від Миколенка В. Г., 1939 р. н., в с. Комінтерн Чернобаївського р-ну Черкаській обл. 2011р. Турдакіна К.

Віруючі

Вредітілі були протів церкви. Ми ходили до церкви, бо мама і тато віруючі були. А ми молодими ходили говіть до церкви, причащалися. Тоді, я добре помню, шо їсти не можна, аж поки я не одговію. Вже тоді дозволяли нам їсти, коли прийдем із церкви.

Тато робив у церкві. Ходили вони, люди кидають гроші на церкву, а тато ходили збирали. Потом на ці гроші купляли, шо там треба було.

Записано від Будзьдоровенко М. Я., 1927р. н., в с. Юрківка Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Дашченко А.

Маленька церква

За стару церкву не можу розповісти, бо я ще була невелика. Її вивезли всю у район, а там зробили комору, а потом розваляли. В Єрках церкву не руйнували, а наші поламали дві. То всі ходили, особливо як Паска була, то всі ходили, і на лісапетах, і на машинах в ерківську церкву. То таки трудно було, бо далеко ходить.

А тепер вже не їздять, тепер у нас своя церква. А за цю церкву, шо зараз зробили у нас, то я розкажу, бо це робили мої сестри, Соня і Варя. Ходили по людях, збирали гроші. Хто скільки, якого рубля дав, бо пенсії мало получали, не було грошей. І зараз зробили цю церкву маленьку. Хароша церква, тіки дуже маленька вона. Але людей мало ходить.

Батюшка у нас чужий, дуже добрий. Теперички він в нас і людей хоронить, і охрестить, як треба, і молодьож у нього вінчається. Два рази в год чи раз він ходить [по селі – Н. Я.] із свяченою водою, з ним ходить чоловік. Той чоловік наче носить відро, а батюшка носить цю щотку і бризкає у хаті, в дворі, скрізь бризкає. Ну й дають гроші, хто п'ять, хто десять. Ложать цьому, шо носить відро, гроші на церкву. Там же ще мурувать треба, бо не-

має в нас отої маленької, де раніш топили та дітей хрестили, коли холодно.

Церква в селі нужна.

Записано від Збавенко У. П., 1924 р. н., в с. Стецівка Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Дащенко А.

Приказ

Церква була, але я не знаю, до якого року. Приказ завалить, та й ту завалили. Я ще в неї ходила. Батюшка в ній був, і все було, й Боги були. Гарно прибрано було, і ходили люди, і діти ходили, і старі ходили, всі туди ходили – до церкви. А тоді був приказ завалить – ну, і завалили. І не стало зовсім.

Записано від Кравченко Г. П., 1936 р. н., в с. Стецівка Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Дащенко А.

Святі

Наша городищенська церква, тоді, коли я ходила до школи, була перероблена під спортивний зал. Ми ходили туди на фізкультуру. Стіни були перекрашені. А коло церкви були зроблені спеціальні брьовна, щоб через них скакати, пісок квадратом виложений, щоб скакати удліну, у висоту – планки були поставлені. Ми кругом церкви бігали, це була у нас спортивна площадка.

А всередині стіни церковні були побілені ізв'язкою, і добре були побілені. Вона [церква – Н. Я.] була сама висока, і на другий этаж вела лестниця, і зроблені були – з брьовен – такий наче другий поверх. Він по кругу ішов, і туди можна було забігати і дивитися, що внизу робиться.

Коли ми часто займалися фізкультурою, то ми бачили, що ці стіни, хоч вони і були побілені ізв'язкою, но крізь цю ізв'язку виступали ці святі, які були намальовані там раніше. Це нас дуже дивувало, ми думали, а може погано побілили. Але ж потім, уже з часом, люди почали говорити, що ці краски – вони самі по собі почали проступати через ізв'язку.

А потім уже, як дозволили релігію, офіційно її признали, ця вся ізв'язка була зшкреблена, і ці всі фрески були восстановлені. І наша церква Михайлівська стала ще кращою, мабуть, чим була до того. Її реставрували повністю: поміняли коло кола, зробили нову кришу, побілили знадвору, зеленим зробили стойки такі – колони. Кругом церкви площа вся засіяна травою, квіти посаджені. І коло церкви зроблена така ніша, де Свята Матір з дитинкою, і водопадик коло нього б'є, фонтанчик. Дуже красива церква.

Записано від Ревуцької Т. Г., 1960 р. н., в м. Городищі Городищенського р-ну Черкаської обл. 2011р. Ревуцька Л.

Успенський собор

Народилася я у Каневі. Це містечко було, ну, а тепер уже город Канів називається. Є там Успенський собор. Сторовинний. Йому дуже багато століть. Скільки іменно – не знаю, ну, дуже багато. І побудовано на совість! Раніше строїли... говорять, іменно кладку робили на яйцях там, з дуже високоякісного піска, що воно ще століттями буде стояти! Люди йшли з навколишніх сіл в цю церкву, коли правилося.

Коли ж настала радянська влада... Років може двадцять чи тридцять таки ж була церква, а потім закрили її і сказали, що вона в аварійному стані. «При великому скупченні людей – на Паску, на Різдво дуже багато собиралось на всюночну – вона може завалиться і привалить людей» – сказали.

Но оце все була велика політика... комуністична, неправильна. Тому, що церква побудована на три дзвіниці, на три куполи. Розпис там, була така всередині, що не передать! І архітектура, ну, не знаю, де ще є такі собори!

Коли ж настало потепління, то люди збиралися десь у хатах, десь у ярках там. Все рівно збиралися і молилися, ну і вірили, що є Господь Бог на світі.

А оце, так буквально років, можливо, двадцять тому назад, хто-то таки зглянувся і зробили там музей краєведческий. І років п'ятнадцять був там музей. Позволили там із канів-

ських із усіх сіл усякі там старовинні і прядки, і всякі там рушники, і всякі сорочки вишиті старовинні, і ткацькі приладдя, на яких ткали полотно... Був ... був музей.

На даному етапі, років десять, оп'ять стала діюча церква. І щоб доказати усім людям, що ніякої не було там руйнації, що вона нікого не могла прибить, привалить, завалиться, – вирізали таке при вході в церкву ... метр на півтора панно... Вирубали, щоб показать, яка іменно була в старовинне врем'я, яка це була кладка, що її нічим не розіб'єш і... нічим не розіб'єш, що вона – моноліт зроблений отакий! І зараз вона діючий церква-собор, в якій святять паски, збираються на Різдво люди на всюночну, ідуть із тих сіл із навколишніх.

І архітектурна пам'ятка це дуже велика. Дуже і дуже велика вона, має історичне таке значення для людей, які живуть у місті Каневі, і для навколишніх сіл.

Записано від Загнійко К. Ф., 1943 р. н., в м. Черкаси. 2011р. Валяєва О.

Канівська церква

Значить, церква була вже у п'ятнадцятому столітті, а тоді, як були татари, то убили Макарія, і церква була спалена, церкви не було. Тоді, приблизно через півтора століття, її почали відтворювати, але в той час Канів був під владою Польщі. Вообще то у Максимовича є рядки, що там до сімнадцятого століття там був монастир, потім були там католики, а потім повернулась церква православна. А потім, приблизно у 1830-х роках на базі цієї церкви утворився собор. Вона проіснувала до шійсят першого року, потім її закрили, а пізніше відкрили краєзнавчий музей.

Записано від Моргуна О. П., 1940 р. н., в м. Канів Черкаської обл. 2011р. Сорокіна А.

Про церкви Черкаські

Можу розповісти про церкви Черкаські. Я православної віри. Хрещена. Був у мене хрещений батько і мати, які померли вже. Вірю... вірила... і буду вірить. І знаю, що єсть якась Господня сила над нами, яка керує нами, яка бачить, що ми робимо так, що ми робимо не так. Хрещені мої діти, хрещені мої внуки і хрещений мій правнук.

Дуже я противник отакого відношення от зараз до церкви. Шо із Москви їде патріарх який-то там і керує тут, значиться. Вказує нам, шо робить так, шо робить не так. Я іменно так думаю, шо вони повинні в себе в Росії там керувать. А тут у нас повинен быть свій Сінод, свої архієпископи, свої патріархи. І іменно свою віру доносить до людей.

Або зараз поробили там: і трясуні які-то, які-то ієгови, і п'ятидесятники, суботніки – це все пришельці десь із Запада. Вони зовсім до нашої віри не мають ніякого відношення, а собирають побори, собирають людей, вводять їх в невідання, обдурюють... піраміди різні строять, шо люди продають дома, продають хати, продають машини, беруть ссуди великі в банках. На конечном ітогі вони ці всі, так називаємі служители Божі, зникають десь, а люди остаються в ніщії, виплачують ті ссуди і... обіжені, і знедолені.

Я, іменно, ходила і хожу – по Жовтневій у нас є церква, і єсть церква у нас коло Первомайського парка, собор, – туди хожу. Колись вінчалася, і дуже багато раз ходила і хожу в церкву коло Холма Слави...

Не знаю, наверно, на Октябрській, на Жовтневій, церква – то Київського патріархата, а собор в парку, оце не знаю, Московського тоже. Ну я так, як на екскурсію, то другий раз захожу.

А оце, іменно, у Холма Слави, я там вінчалася з чоловіком, і ото часто хожу, то то «УПА УЦ», вроді би, говорять, церква. Тоже мені нравиться. І чось як я в ній буваю, може іменно потому, шо я вінчалася там, і часто там буваю, і сорокауст нанімаю, і панахиду несу, слухаю літургію там ето.... Так от, іменно коли я слухаю там літургію... Ні в одній церкві мені

так душевно не добре, ... ну, вобщем, ... душевно я себе не оцупаю так добре, як іменно в оцій церкві. Як читається, як співається літургія – таке в мене в душі шото робиться, шо я плачу, плачу, і ще раз плачу! Я не можу остановитися. І коли оце я все це виплакала й вислухала, вихожу з церкви – я вроді заново народилася! Як отаке якесь душевне умиротвореніє, спокійствіє. І, іменно, понімаю все те, шо там розказують, все те, шо там співають, все те, шо батюшка робить проповідь.

Шо не подобається мені у церквах у наших: є дуже люди такі... і я уже..., а є ще й старіші, вистоять ту службу не можуть із девяти, допустім, і до двінадцяті годин дня. Є там скамейочки по боках, ну мені ше, допустім, оце ше до цього врем'я стидно сісти. А вистоять неможливо... неможливо! Береш ці ручечки – і наперед... і назад... печуть, в спині пеком пече, от і до! А шоб отако зробили, як у католических церквах, я була на екскурсії. То заходиш – столик, скамеєчка, грамоточка лежить на столі, ксьондз собі сидить, грає орган, він проповіді там читає, сповідає людей. Хоч сиди годину, хоч півгодини, хоч три години... Ти удобно сіла, грамоточка пред тобою... Чом не зробить отаке і в наших церквах?! Більше б ходило людей, більше було б прихода в церкву і краще почували б себе люди.

Також хочу ще таке сказати, шо... ми ж були піонери, були комсомольці, потом комуністи некотрі були, і нас відлучали від церкви. І нам не давали... Гоняли, шоб ми паски не йшли святити, шоб ми не йшли на Різдво до церкви. Ну ми таки вкрадалися, бо в мене і бабушка, і дедушка, мати і батько – ходили всі в церкву. І, іменно, в ту церкву в Каневі, в той самий собор, і тут я ж ходила сама. Відлучить нас неможливо, допустім, шоб одірвать. А ми все-тки у душі і в мозгах мали й маємо цього Господа Бога, і цю віру!

То я хочу сказати шо... шо все таки, все таки наші, хоть говорять, шо церква і політика окремо... но все рівно, якщо глибоко задуматься, то політиканство також іногда керує нашими церковними діячами, і вони таки прислуховуються до деяких наказів і до деяких приказів. А я таки читаю і читала, шо церква должна буть дійствітетьно самостійна українська на-

родна. І щоб люди, які у душі вірять і знають, що такі є Господня сила, яка над нами, йшли з охотою, йшли з бажанням і получали там насолоду, умиротвореніє і благодать Господню.

Записано від Загнійко К. Ф., 1943 р. н., в м. Черкаси. 2011р. Валяєва О.

По костях людей танцювали

А про церкву в Першотравневому парку можу сказати таке: красивий, зараз, нарядний, мені даже здається, що він єдиний на Україні по архітектурі собор, який зробили зараз. Це велике, канешно, діло і благодарність велика архієпископу. Я знала який він, значить, як його звать, зараз забулася. Шо він таку церкву зараз тут построїв. А раніше також там була церква, до війни, а в війну її, кажуть, розбили, розбомбили, і було там велике міське кладбище, велике...

Коли настала советская власть, радянська власть, тоїсть, бо советська – це по-російські, там зробили парк. Значиться, рознести все, розгребли і понасаджували там нові дерева, і зробили там парк, і зробили там танцплощадки і дискотеки. І, звичайно, знала ж власть, що там кладбище, що там церква була, що там святе місце, але зробили там танцюльки, пивні всякі, всякі забігайлівки. І по костях людей танцювали. Билися там, різалися, бо там дуже багато було надзвичайно страшних случаїв, бо не можна було цього робить, але все ж таки робили багато-багато років при радянській власті. Там було беззаконня полнейше!

Ну а тепер, канешно, дай Гоподи! Там капличку зараз, дивлюся, поставили. Та церква, що од собора ограждається... з улиці Громова огородили, а ше отсюдова, де вход у парк, ше не дуже. Може облагородять, може людей наймуть та такі пообрізають старі дерева, бо вони падають і, канешно, непристойний вид получається.

Ну, я так читаю, шо у нас (від цього тоже зараз залежить) багато учіліщ, багато в нас студентів в технікумах, в інститутах, в університетах... Можна зробить пару суботніків таких,

щоб все його почистить. Бо сама церква не може бабками старими і дедками зробити. А щоб студентів туди. Можна солдатів. Можна пожарне училище. Щоб до міліметра, до сантиметра там все убрати, облагородити, посадити, огородити. І щоб там дійствительно був порядок, кругом цього собору. Зараз красавець збор постройли. Щоб був пристойний вид, щоб можна було піти і стареньким, і з дітками: і службу послухати, і вийти (до служби там, чи після), і вийти віддихнути, погуляти, почитати шото, та й просто подихати свіжим повітрям!

Записано від Загнійко К. Ф., 1943 р. н., в м. Черкаси. 2011р. Валяева О.

На три села один батюшка

Церква була давно. Її розкидали ще в тридцять [задумалась]... чи в двадцять дев'ятим, чи в тридцятим роках. Мене хрестили, то я вже у поповій хаті хрестилась. Вже церкви не було. Це було мені два годи.

Ну, бо у колгоспі ж уже до церкви не допускали. Це вже засновувався колгосп. І хто до церкви... забороняли до церкви ходити. То я ж кажу, що мене хрестили уже у поповій хаті. Нишком.

А як Великдень... Отаке було, що... тож Андрея справляли, Колядку, то це все ходили вчителі і підслухали під вікнами, щоб не було цього. Один раз пішла я із старшими дівчатами. Я ще ж мала була. А мене там дівчина сусідська брала, щоб їй охотніше було іти з гульків. Та й пішли ж на Андрея... І там вже в моєї товаришки гуляли те Андрея. Справляли ж ту калату. Позавішували вікна ми й почали там гуляти...

А вчителі підійшли нищечком, стояли, все вислухали, а тоді кричать: «Одчиняйте! Побачим і зараз же знизимо оцінки!». Шо це ж такі обряди роблять, старе...

На Колядку тоже забороняли, щоб ходили колядувати. Або люди, щоб ходили празднували – не давали цього робити. Нишком хтось, якщо хоче, то таке... Як згадаю, таке було... А тоді інше, то вже стали трохи... колядки ті робити... Ну не

так було, як тепер оце, що вже організовано геть... А тоді таке було...

А після того, то церкви в нас у селі немає. Почали люди вже трохи звертатися до церкви, то в районі, в Лисянці, почали там... десть в якімсь там приміщенні... А тоді прислали батюшку і він... один був, шось там він в медпункті розстроїв, а в нас не було церкви. А це вже, оце два роки, почали наїжджати сюди, в колгосп... Чи (ну да, вже два роки) то тоже там у садку організували, то вроді б то туди ходять люди трохи в церкву. А хто хоче, то їде в Лисянку, але ж нема зараз чим. Ідуть ті автобуси... погано ходять. То вже хто молодший, то... В кого є чим, транспорт якийсь, то поїде, а то...

Батюшки в селі немає... Він на три села один. То це осью на Маковея приїжджав, один він, у Яблунівці, в Бужанці, і в Камброді. То коли він де був – не знаю, а на Камбрід вроді б то приїжджав аж у десять-дванадцять годин.

Записано від Олексієнко Г. О., 1930 р. н., в м. Черкаси. 2011р. Валяєва О.

Душевна бесіда

«В церкву мене водили, хрещена мати водила. Ішла, та й мене взяла. Бо в мене була на лиці сливка. Мати ходила береминна і схотіла сливу, і вирвала, ішла. А отут засвербіло, вона почухала [показує пальцем на правій щоці]. І так була рижка сливка». – «А в мене ось на руці курчатко. Мама на курчатко наступила [опитувач]». – «І ходили, та піп мазав [інформатор показує]. Так Бог милував». – «А в мене так і є».

Записано від Халімон Т. П., 1920 р. н., в с. Лебедин Шполянського р-ну Черкаської обл. 2011р. Онищенко М.

Легенда про церкву

Мати моя була істориком, то вона досліджувала чи що... церкву, історію. Будувалася вона ще з кінця 1700 – початку 1800 року. То вона була невеличка така, деревяна. Першим

священником був Пантилеймон, це я гарно помню. Потом був його зять, цього не помню. То така довга історія цьої церкви, і запутана така, так її то не розкажу, це там треба в історії міста дивитись. Але знають всі, що пізніше новий священник з допомогою Браницьких чи помічника, цього я також не помню особо, але вони її зруйнували і збудували нову, вже з камня, во ім'я святого Миколи.

Вона зроблена у вигляді хреста. Ікони робив один чоловік з Германовки, таке село, недалеко од нас. Дзвіниця важила 21 пуд. Біля церкви було кладовище.

Ну... ще є легенда про церкву, що вона наче освячена Богом, чи що... Кажуть, що коли був землетрус в селі такий сильний, що навіть хати порозвалювалися, на території цьої церкви не затрусився ні один листочок. І ще, коли надворі дуже темно, ну, як ніч, то всі ці ікони... Вони наче підсвічують її [церкву] зсередини, і там не треба вмикати підсвічку.

А так, то церква в нас дуже гарна. Я сама туди кожної неділі хожу.

Записано від Григор К. Р., 1936 р. н., в с. Фурси Білоцерківського р-ну Київської обл. 2011р. Михайленко В.

Не по-нашому

Ой гарна церква була! Оце б її зразу поновив і покрасив всередині й знадвору, то була б дуже красива церква! Ну що ж, не по-нашому було... Та хто тоді питав або балакав? Рішили так, постановили – і всьо, досвідання на цьому. Тоді оце ж такого ми не признавали, шо ото церква, чи шо. Ми росли, як телята. Ну, ходили на роботу, і всьо. Ну, виховання було в комуністичному дусі. Ото таке! Шоб у Бога не вірили! Ото така система була! Ну, хто вірив, хто не вірив, хто і зараз не вірить. Це тоже таке єсть. Є така система.

Записано від Мартиненко Н. С., 1941 р. н., в с. Коробівка Золотоніського р-ну Черкаської обл. 2011р. Панасенко Я.

Хоч болотами неси

Ранше заперщали хрестини робить, хрестить дитинку. І щоб похрестить, то треба хоч нести болотами кудись... А ні, то гукали додому попа. А піп, як на ті часи, забрать його треба поїхати, найнять машину і привезти додому. Він похрестить дитинку, і треба, щоб ніхто нічого не чув, ні бачив, бо за це штрахували. За це і попам дуже неприязність велика була, і хазяїнам неприязність велика.

Записано від Строкань Г. Н., 1940 р. н., в с. Коробівка Золотоніського р-ну Черкаської обл. 2011р. Панасенко Я

Ікона на дереві

Священне місце – це церква. Оце в нас в селі побудувалася. І ранше була, та стара церква, її розібрали вже давно. А тепер повернулися лицем до Бога, побудували в нас дуже прекрасну церкву! Багато людей ходе в церкву: на всякі празники правляться богослужіння. Повернулися лицем до Бога. Слава Богу!

Настільки я знаю, до сейгоднішнього року, сей год, навесні, отак же трошки уборка, то дерево пиляли... То які гілляки, то трошки прибірали. І от на одному кладбищі, там така була тополя чи осика, по-моему, там три гілляки одпиляли. Дві гілляки присохли, а на одній гільці на троїцьку суботу заплакала ікона. Зобразилася ікона! І так, як придивиться, то так, як Матер Божа держить дитинку на руках, і потьоки течуть, із очей тече аж донизу по стовбуру. Ну, так як..., не так, як олівцем намальовано, але як придивиться, то видно. Інтересно, дуже интересно.

Людей багато приїжджало, і кореспонденти знімали, заінтересовувалися. Оце була така ікона на осіці! Була дивина, що всі люди приїжджали. Піп сятив те місце. Ну, люди по всякому говорять, а кажуть, як з'явилася ця ікона, то не на хороше. Вона біду несе.

Оце обхід села було. Людей, стільки хто хоче, ідуть з хрестом. Де криниця, то дощ щоб пішов... То воно трошки пома-

гає. Ви знаєте, і дощ пішов! Хто каже, що то таке співпадіння, а, може, й правда.

Ми ходимо у церкву, любимо таке. Я щитаю, що це непогано. Це не те, що так, як молодьож. Хай і молодьож ходе в церкву! Це не горілку пить, не наркотиками заімається, а це поганого не дасть. Церква поганого не дасть. Я щитаю, що це нормально, хто до церкви ходе. Треба трошки вірить, бо воно щось над нами є, якась сила!

Записано від Ганненко Н. С., 1949 р. н., в с. Мельники Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Сапрон А.

Сало – на Україну?

Я жив у період боротьби з релігією. Був комсомольським вожаком, членом обкому комсомолу. Виріс у сім'ї антирелігійної направленості, тому до церкви у мене було із дитинства виховано... така зверхність, зневага. Але коли я працював на таксі, мені часто доводилося обслуговувати людей, які приїздили до нашого Красногорського монастиря.

І от, одна із цікавих пригод трапилася ізі мною, що заставило мене замислитись: як же так, чому так відбувається?

Я підвозив жіночку із Сахаліна. Спитав: «Що ж це привело із Сахаліна у Красногорський монастир?». Вона назвала мені там... про моці, які поховано під монастирем. І ще щось там розповідала. Я їхав, мав своє собі на умі, а вона собі нехай балакає. «А що ж Ви – питаю – оце везете у торбинці?» – «Везу – каже – десять картоплин везу, кусочок сала везу». – «Ви що, оце на Україну картоплю з салом із Сахаліна везете?». – «Еее – каже – не в тому діло, що я везу і чи багато везу, а в тому, що це від душі для Бога і для людей, тих, які живуть у цьому монастирі».

І я задумався: як же так, за десять тисяч кілометрів везти кусок сала в Золотоношу в Красногорський монастир? Як же так? Як же цінує ця людина церкву, як же цінує відношення до Бога, коли робить такі вчинки!

Записано від Суховарова І. М., 1942 р. н., в м. Золотоноша Черкаської обл. 2011р. Суховарова К.

Повірів

Ще одна історія. Поламалася машина у Київського патріарха всієї України і Русі. І мене як таксі найняли. Щоб я відвіз його в Київ. І ми в дорозі непомітно розбалакалися. Але [всміхається] моя комсомольська завзятість і мої... роздуми на тему релігії притихли перед цією великою людиною. Цей чоловік за короткий шлях, що ми їхали до Києва, зумів мені розказати... поміняв моє відношення до Бога. Запитав мене, чи вірю я в Бога. Я сказав, що ні, звичайно. А він каже: «Такого не може бути, то Ви вголос не вірите, а в душі ми всі люди Божі». І це мене з віком заставило переглянути деякі речі і роздуми про церкву і Бога. Із смертю мами я йду ставлю свічку за упокой душі... до церкви. Роздуми про церкву сьогодні, з віком, зовсім другі!

Але це особлива, це інтимна тема. На цю тему я не люблю розмовляти і щось доповідати комусь. Це моє, потаємне, і воно останеться зо мною.

Записано від Суховарова І. М., 1942 р. н., в м. Золотоноша Черкаської обл. 2011р. Суховарова К.

Цілюща купель

У нас в Красногорському монастирі є купель, роднік. Тіки я, канешно, не помню, ким він освячений, цей роднік. І там облівання роблять люди. Набираєш там собі води, і зроблені там такі отсеки для кожної людини окремо. Ти заходиш туди, обливаєшся водою. Тричі обливаєш на себе, три рази ллєш: перший раз во ім'я Отця, другий – і Сина, і третій – і Святого духа. Ну, от так [показує]. Вони розказують, що це дуже полезно, ці облівання. Це обмиває всю негативну енергію з тебе, з людини, все оце таке.

А я недавно була в Донецьку у своєї сестри, там єсть таке село Ремовка. Там тоже церква і істочнік єсть. І вони зробили купель. Ну тоже, посвячена ця купель во ім'я Пантелеймона

цилітеля, от. Тіки не обливають, а прямо погружаються туди. Ну, тоже тричі заходиш у цю воду. Там вісім градусів вода, от. Ми такі уставші туди приїхали, далека дорога була, далеко туди їхати. І жарко ще. Уставші такі пішли туди, і оце тричі окунулися в цю воду і тоже так само сказали ці слова. Ми вийшли – як на гору вискочили! Я не думала, що наскільки воно тонізірує!

Записано від Булих О. П., 1946 р. н., в м. Золотоноша Черкаської обл. 2011р. Суховарова К.

Через річку – церква

Жили ми – Київська область, Богуславський район, село Синиця. От село мальовниче було! Над річкою Рось, і ліс прямо, хата в лісі була. Була церква в селі, но не за моєї пам'яті построїна. Но як началось все, колгоспи, то закрили ту церкву. Вона була кірпічна. Над річкою. Були похоронені тільки багаті люди коло церкви.

Але як начали її взривати, вони не могли заложити снаряду, взривчатки і не могли взірвать! Там була пізніше як комора, не могли вони її взірвать, взірвали вони її (в якому році?) десь в 1957-58 році. Взірвали ту церкву таки, добили її. Вона не стала працювати.

Тоді була у сусідньому селі – через річку – церква. Була вона, канешно, довше. Я закінчила школу у сусідньому селі. Так до церкви ходили, канешно. Переправи через річку Рось не було ніякої. Замерзне річка – значить, ходили через річку свободно. Тільки починає роставать – то у всіх сапогів не було, щоб оце перебрести. Од краю воно починає розмерзаться. Не було, як перейти. Один одного переносили на спині, в кого не було сапогів.

Ми ходили паски святити, і Маковія, і був дуже гарний обряд... як вінки купать на річці... А, Івана Купала. Дуже гарно гуляли, дуже. Ложили багаття... Оце як щяс показують по телевізору, так душа розривається, як дивися на це. Як було гарно! Як було бідно, і як було весело!

Ну, ця церква що була в сусідньому селі... Був у нас піп, а коли помер – після того дяк був, а потом залізли та обкрали церкву, а в кінці я уже уїхала з дому.

Записано від Шкарбан М. А., 1943 р. н., в с. Кирилівка Катеринопільського р-ну 2011р. Лисиця К.

Атеїстка

Нічого не розкажу, бо в церкву не хожу, в Бога не вірю.

Ну, я осьь на Маковія пішла в церкву. Думаю, піду, посвячу васильки, бо як помре... одна сестра старенька та друга... то на випадок, щоб були цвіти.

Значить, пішла я, вистояла під церквою три часа. Там неможливо, бо я задихаюсь, не можна дишать!!! Та воно мені воняє! Ми вийшли на вулицю і ждали під церквою три часа.

Перший раз він посвятив... тоді ж прийшли ше люди. Підійшли, стоять, а він каже: «Я свою зміну уже здав».

Це три часа, більше ніж три часа, під церквою, поки посвятили. І сказала, що більш ніколи не піду.

Записано від Галактіонової Г.А., 1927 р. н., в м. Київ. 2011р. Лисиця К.

Бог покарав

Де сільрада, трошки, наче, якось вишенько, отут була церква зразу. На четверо дверей і отакі [показує] східці до дверей. Заходили із заходу у церкві. А ті запасні були двері. Надворі кружка люди ставали паски святить.

А тоді взяли та сказали знести. Вже колгоспи були. Я геть даже не помню, коли її, як її розбирали. А це чула, що це цей, Альоша... Кривий найшвидше скажуть, Самійленко. Поліз та знімав дзвони, та ото й ноги поунічтожав. Бог є на світі! Наказав, що знімав дзвони. Й покійний Лавро... то то він, казали, й мучився так через те, що поліз ту дзвіницю знімає. Та все отамого тракторами зачіпляли та розтягнули її геть.

Да, а якби таки не зачіпали! Хай би, допустім, там і зерно було! Треба було не трощить, не знімать. Може ж, осьо врем'я підходить, та щось би й зробили, та й була б своя церква!

Записано від Марциненко Л. П., 1935 р. н., в с. Ярошівка Катеринопільського р-ну Черкаської обл. 2011р. Козловський Д.

Набожні

Ми ж бо всі люди набожні, всі церкву й Бога поважаєм. Я як малим був, то мати нас вчили молитов, вчили до Бога схилитись, в церкву нас на службу завжди брали. Я маленьким завжди молився в хаті перед богами. В нас старовинні ікони були! Було зайдеш в хату, а на покутті на тебе дивляться ікони. В нас мати дуже набожна були, було який празник – дак ми завжди в церкву збирались.

А зараз я в церкву вже не хожу. Ну, в Бога вірю, буває, й молюсь, постую. Як би воно зараз люди не казали, шо Бога немає, я все ж знаю, шо один Бог на цій землі держить, і шо всі ми під Богом ходим, і він нам допомагає в скрутну хвилину.

А січас у нашу церкву тоже багато прихожан приїздить, і сільські ж люди ходять. Бува хто йде да й скаже, шо на селі біля церкви вінчаються. Як то добре чути, шо й нинішня молодь Бога шанує, не вся, правда, але ж хоч деякі!

Записано від Данильченка І. І., 1924 р. н., в с. Підгірці Обухівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Куліш О.

Відучили

Я почала ходить у церкву малою. То тоді церква була оце там, де живе Науменко Валька, на углі отутово, де ота живе Орленчишина дочка.

Мати було поведе, да каже говіть, а батько нам канхветів дав... купить ото по довгому канхветі, то ми ото... А в школі запріщали церкву, то це мати поведе, шоб і не знали...

А це ж як вербу сятять, то ми самі бігали. То було ж як обшльопають нас гілками, гілки такі попритягають – по пів-

верби. Обшльопають, а яка раньше одіванка була... ото піджак та спідниця, яку мамка дасть. Це зараз одіванка, а тоді ідеш – і все наскрізь світиться.

А тоді церкву зробили нову, то казали, чиясь хата вона була. Та я ж у неї не ходила, бо заприщали.

Записано від Овечко О. Л., 1938 р. н., в с. Богодухівка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Чернуцька А.

В каламашці

Ше ж було і таке, шо не давали христить дітей. Воопче не давали христить. А тоді почали давати христить дітей...

Та в каламашці, та в ту каламашку, туди, та й посадять тих дітей (скільки, я не знаю, там було) дуже багато, самі голови стирчали. І везуть христить. Тоді ше дівчушкою була.

Записано від Бережної Г. В., 1924 р. н., в с. Богодухівка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Чернуцька А.

За гріх

Була тут церква, як німці були. На углі, де ж це тут остановка. Велика там, дітки, була церква. Там у війну були раниті, лежали. І ото і ми носили їсти туди. А тоді, каже, хліб був у церкві.

А одна каже, шо була якась немка, чи шо. Так вона, каже, танцювала на пристолі, шо туди не можна було заходити. Кажуть, вийшла, та так танцювала, та співала, спеціально на пристолі! Оце мені мати та свекруха розказували. Каже, страшна людина була! Ну, каже, її рознесло. Так бахнуло, шо її і розтаскало.

«Тоді її розбомбило, розтрощило, ооо... а скільки ранитих там було! Ой-йо-йой... дуже багато» – казала свекруха.

А тоді вже построїли нову церкву – туди, на базарищі...

Записано від Коливайло Н. Г., 1943 р. н., в с. Богодухівка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Чернуцька А.

Розповідь настоятеля

По розказах людей, так як я настоятель тут із дев'яносто девятого року, то це храм відкрили у 1968 році. Начинав його стріють Отець Василій. Але він крив храм у Златополі, там перекривали храм, і він упав із того храму і вбився. Після нього багато священників служило в цьому храмі...

І у дев'яностому році, коли я прийшов, в мене таке загорілося бажання – стрійти храм. З дев'яностого року це в нас вже третє місце, на якому ми будуємо храм. [...] І цей храм, що зараз, можна сказати, уже в нас на одкритті.

У нас є спонсори. Кого деяким путем попросимо, то люди нам помагають і з Черкас, і з Києва, от, із Західної України багато нам помагають. Даже приходили на щот гроші, ми даже не знаємо откуда. Просто перевели нам гроші... Сказали, що Бог один знає, скільки ми дали. А я кажу: «Як Ваше ім'я, як за Вас молитися Богу?». Він просто дає на будівництво храму.

І все село участвує в цьому. Кожен рік ми собіраємо гроші, і по два рази на рік ми собіраємо гроші з людей, щоб закінчити будівництво. І тепер постало в нас на Преображеніє питання закінчити будівництво, але ми в боргах, і в боргах немалих, чимало грошей у боргу в нас. Я наголосив це людям, і люди будуть собирати тепер гроші, щоб нам розщитатися з будівниками, що працюють кожен день, і, однозначно, ми заборгували в магазин гроші.

В основному нам саме більше помагають люди... не із Капітановки. Даже колись балакали за колокола, щоб нам купити коло кола, то ми їздили до матушки Аліпії. Так, і, видно по матушкиним Аліпії молитвам... Я просив матушку, питаю, що буде з нашим храмом. А вона каже: «Отець Іван, тільки молитися Богу, Господь все управить без Ваших рук». Це мені так матушка Аліпія сказала. І через місяць-два звонять мені люди: «Отець Іван, заказуйте колокола!» Я кажу: «Як Ваше ім'я?» Номер скритий, неможна позвонити, нічого узнати. Я узнав, там сума – сто п'ятдесят – сто шістдесят п'ять тисяч колокола! І ця сума грошей була нам передана –

не знаєм, ким. У кульку принесли, передали гроші – і всьо! Оце так було!

На сьогоднішній день, я ж кажу, що один Бог знає: буде откритіє, ілі не буде. Спасибі, всі люди потіхоньку помагають. Я щитаю, що кожна людина – нехай дасть вона чи рубль, нехай сто тисяч – це буде зараховано перед Господом. Господь бачить нашу справу і бачить діла наші, які перед ним. І я думаю, що він нас оцінює по великим ділам. Хто хоче заслужити собі перед Господом... саме головне – через милостиню, через пожертвування, через якісь добрі справи. Людина робить раді того, щоб вічно жити в Царстві Небесному!

Записано від отця Іоана (Габуоша І. В.), 1956 р. н., в смт. Капітанівка Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. 2011р. Заєць О.

Донька дяка

Це ж ще церква була там построєна [показує]. Батько мій був дяком. Це ж тоді правилось, все чисто, поки не настала колективізація. Поки не стали вигонить з хатів... Закрили церкву... Я ж кажу, гоненіє було за батьком, бо батько дяком був у церкві. І геть церкву поламали. Ой, Боже мій! Але поламали її, розстрожили... Оце шо я помню, бо вже дев'яносто год мені через три роки буде.

Записано від Бондаренко Г. Д., 1923 р. н., в смт. Капітанівка Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. 2011р. Заєць О.

Горе

Як почалася колективізація – розорили церкву. Люди плакали, страшне... Багато померло від такого горя. Понімаєте, люди ж ходили у церкву, церква коло школи була, церква гарна була, і я ще помню! Я як маленька була – бабуся ходила, молилася, а я з нею ходила в церкву. Красиво ж було: певча, багато людей співало красиво. А тоді Сталін прийшов до влади і почав розорять усе на світі. Всі церкви, тіки Лавра осталася. В Київській Лаврі я була, бо робила ж в детдомі ви-

хователем, а тоді завідуючим. Путьовки давали, то їздила і в Київ, і в Південну Америку.

Сталін прийшов до влади, почав розорювать церкви. Баба плакала, старі люди плакали, молились, багато людей з горя повмирало.

Записано від Пушенко Н. Н., 1925 р. н., в смт. Капітанівка Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. 2011р. Заєць О.

Ще до незалежної...

Не було ж церкви, а в церкві нашій був склад зерна, насіння, там же пространства багато. Бо дід мій на Заводзерні [заготзерні] трактором возив. І церкву заборонили.

Не дай Бог дитина на Різдво чи на Паску до церкви піде, то дітей прямо катували, і батьків визивали в школу. Бо дитина була ж біля церкви... Забороняли, а потім зробили в церкві спортзал. Аж потом уже, я не знаю, в яком году, як приїхали сюди цей батюшка жигало. Це тоді вже наче пооткривали трохи ті церкви. Може це тоді, як стала оце незалежна Україна? Батюшка як двадцять год у нас оцей, ще не до залежної [до незалежної – Н. Я.].

А тоді ж було, Боже сохрани дітей у церкву нести хрестити, забороняли ж все! Ні дівчат молодих не вінчали, нічого.

Записано від Скалиги Г. І., 1942 р. н., в м. Городищі Черкаської обл. 2011р. Новосад К.

А вранці – на роботу

Ми ходили паску святити аж туди, на Спаську. Там маленька церквичка, та туди ж ходили святити пасочку. Ходили. Було кожен год іду з дівчатами. Тетяна Білоус, та хто ше там, ідемо, а рано на роботу – на сім часов, бо на роботу ж треба. То ми всіх людей обійдемо, бо рано на роботу треба. Було таке... В час ночі поки прийдемо та посвятимо – і тоді назад додому прямо бігом, бо треба йти свиней годувать.

Оце таке було... А сійчас уже гарно, та мені вже нема сил ходить в церкву. То я як була дома [на пенсії – Н. Я.], то частенько в церкву неділями зникала, а це я не можу, я не можу вистоять.

Записано від Скалиги Г. І., 1942 р. н., в м. Городищі Черкаської обл. 2011р. Новосад К.

Церква пішла в землю

І в якому це було році... це вже мені мати розказувала, що там була церква, ну, воппшем, з Мизинівки та горою, там дорога на Водяники... Та цього... То там, казала мати, що гарну церкву сильно поставили на німецькому... там якесь поле німецьке.

Ну шо ж, поставили ту церкву і правлять. Вже пішли попи править у ту церкву. Повно людей [набилось – Н. Я.], казала мати, прамо сильно багацько людей. О, найшло їх, та церква пішла в землю – з людьми, з усим. Отак.

Мабуть, Бог зробив, чи Бог його знає вже. Казала, геть, так наче і не було, тіки шу-у-ухх! І люди, і дітей сильно багато було – накрилося землею!

Записано від Тараненко Т. А., 1933р. н., в с. Мизинівка Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Мухаметзенова Я.

Батюшка, це Ви?

Строїлася оце наша церква в дванадцятім годі, і була вона до тридцять другого году, служилося. А тоді був священик Кошик (хвамілія), ну як він звався, я не знаю. Його тоже вислали, засудили цього священика.

Ше він як жив у Мизинівці, то він робив ше в аптеці. А там тоді баба Соломія, та пішла, та кричала: «Батюшка, це Ви?». І видала вона його, бо він ховався. І його засудили. Та цю церкву закрили, ікони познімали – словом, тако збітқувалися над нею. І засипали там хліб.

І це було до війни, а у війну її знов відкрили. І була вона, і служилась до п'ятдесят восьмого году. В п'ятдесят восьмім

годі – отако десь літом, десь у маю місяці, мабуть – знов її закрили.

Як оце прислали до нас священика, то це відкрили церкву, одремонтували, і досі вона служить. Два рази тако її...

Записано від Ступак С. Ф., 1924 р. н., в с. Мизинівка Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Мухаметзенова Я.

Священе місце

Ну, а ото коли у тридцять другому закрили її [церкву], та знімали оці хрести і дзвони, то ше дзвін як упав (то ми сапали саме) – то так вибив таке... таку землю велику. То це якісь чужі [знімали дзвона – Н. Я.], я не знаю...

А приходить Самійленко та й каже: «Десь тут (матюком) була драбина наша». А я кажу: «Біжіть, дивіться». А вона на дзвіниці. А він пішов, коли оце «гугух»! А його як кинуло із тієї дзвіниці, і він лежить побитий, в пилі, та тіки каже мені: «Священе місце є священе».

Записано від Ступак С. Ф., 1924 р. н., в с. Мизинівка Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Мухаметзенова Я.

Абеляродіні

Церква у нашому селі була велика, гарна. Була дерев'яна і стояла там, де зараз клуб наш сільський, то там колись була. Біля церкви було велике кладбище. Таке красиве, бо там не ховали простих людей, там ховали тільки багатих: батюшок ховали, та і членів їхньої сім'ї, і хто в селі був там такий із багатіїв, чи просто заможних селян. А простих бідних там не ховали.

Церква була гарна, здорова, дерев'яна, то її німці спалили. А тоді ото в нас у селі виділили стару хату і зробили церкву вже після війни, переробили під церкву. Там була довго, ну, вона вже ж була така стара – розвалилася. На тому місці построїли нову церкву – гарну ж таку, сучасну.

А та церква була хоть і старенька й погана, но в неї багато ходило людей. Тоді люди були віруючі, ходили до церкви, а

тепер тіки модно стало ходить у церкву вінчатися. А тоді це було таким святим обов'язком – сходить і повінчатися в церкві, бо перед Богом благословляли, і щоб Бог їх благословив.

Оця церква, що була сама стара, що була сама перва в селі, то построїли її Абеляродуня – були в нас такі німці ше зразу після революції. До революції у нас вони держали тут кирпичний завод. Випалювали цеглу, і на кожній цеглині стояла така печатка «А» буква і буква «Р» – Абеляродіні. Завод був, де оце зараз ДОСААФ, а маєток був їхній осюди справа, як на Франківку їхать – там були їхні землі.

І оце розказували – не знаю, хто там зараз живе... Ліда Федорівна Герасименко – і туди приїжджав уже внук Абеляродуні, оце сього літа приїжджав. І шукав деревину, його баб ушка розказувала, в неї народилась дівчинка і померла, і вона розказувала, де та деревина. І там, під тією деревиною, должна быть могила тії дівчинки.

Ну, ніхто тієї могилки не найшов, та й деревини тієї теж не найшов. Казав, велика груша була. Та як вона тоді велика була, то її давно немає, тієї груші! А він так плакав, і ходив ось по селу і казав, що це землі мого діда, а самі вони німці. Ото тут вони випікали кирпича, так багато було тут кирпича, о, і тут строїлися, і вони построїли тоту церкву. Церква була не кирпична, а дерев'яна.

От вона згоріла, і кладовища вже немає, вже воно запало, а тільки я чула, що розказували, що машина завозила у клуб уголь і – провалилася в склеп. Там тоді хлопці й копали – шукали шось, ну, там такого нічого немає. А відкопали угол труни та й закинули копать. А ховали ж то під склеп, він був родинний, сімейний якийсь, і там усю сім'ю ховали. Ми ховали по-простому: копали яму, ставили хрест і усьо. А ці ж – то під склеп тут ховали.

Кладбіще було дуже красиве і вже було дуже давно, то це я його не помню, а розказують, що воно завалилося, заросло, зарівнялося усе. А церкву я ще помню, стояла на горбі на найвищому місці у селі.

Записано від Міщенко Л. М., 1933 р. н., в с. Богодухівка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Чернуцька А.

Золоті ворота

По розказах старіх людей, церкву строїли десь в 1870-х роках. Кирпич випалювали в саморобних печах, соломною. Різної форми, різної товщини для будівництва палили, випалювали. Роствор був... роствор робили... пісок, вапно, і ще добавляли туди яєчний білок. Фундамент з ізвіскового каменю, місцевий камінь – робили фундамент. Церква проіснувала більше ста років.

За моєї пам'яті був священик, він жив один, Смоляков його фамілія. А так я не помню, як його звали, батюшка та й усе. Він говорив, що він учився разом із Йосипом Сталіном в духовній семінарії. Наскільки це правда – я не можу сказати. Хто його знає? Це він так говорив.

Колись староста був Кошовий, Іван Корнійович. Ну, він батюшці допомагав світити свічки, ці кадила за попом. Ризи поправляв [сміється]. Ну, це був їхній обов'язок. В того старости була дочка, Ніна, була бабка – вона померла вже давно, він остався вдівцем десь у років п'ятдесят, мабуть. А дочка виїхала десь та навідувалася до нього дуже рідко. Ну, а опосля старостою був Сіренко Лука ... [задумався] Львович. В того були й ключі, той одкривав і закривав церкву, коли треба було. Богослужіння коли проходило.

Церковним сторожем була баба Христя... і ще одна бабця – Блохиха на неї казали по-вуличному [сміється]. Її син вигнав із дому чогось, то вона попросилася до цієї Христі, та вони вдвох там сторожували церкву. Було ганяли дітлахів остуда, щоб не балувалися і коров не пасли коло церкви [сміється].

Руйнували [церкву – Н. Я.] у 1970-х роках. За часів тої... як її... пропаганди теї... антирелігійної. Метрові були стіни, товщина – метер – стіни було. Руйнували при допомозі веле-тенського крана – били бабою. Мабуть, з місяць товкли, пока розтовкли [сміється]. При владі тоді були голова сільради Кичата Валентина Петрівна й голова колгоспу був Бойко Віктор [задумався]... Терентійович. Привезли до нас крани десь із Кіровоградської області. І він із місяць, мабуть, її товк...

товк ті стіни, поки розтовк. Хреста знімали наші активісти: Буцунський Іван Левкович, Кошовий Григорій Йосипович, Майборода Юхим Григорович.

Так її розвалили і більше не відбудували. Вже й не було чого відбудувувати, бо зрівняли все із землею. Там були – покрасяні були фронти, апостоли були – вони вже більше ста років проіснували, краска як свіжа, ніхто їх не підкрасював, нічого, реставрації не було. Так проіснувало, дуже видно було ці малюнки на церкві.

Казали, існує така легенда, що біля цієї церкви, на місці, закопані золоті ворота. Балачки такі ходять, але ж хто їх туди міг закопати, хто його зна... Там (один тільки я знаю) один тики гроб був, там батюшка похований. Це був, ще в давні часи. А так, про ворота... Легенда ходить, що там і підземний хід був, далеко виведений – аж десь, мабуть, кілометрів з п'ять от цього підземного ходу було. Але ж його ніхто ніколи не знайшов. Шукали, але ж не могли вийти, знайти його... де він починався, де він кінчався.

Записано від Кичатого О. М., 1939 р. н., в с.Капустино Шполянського р-ну Черкаської обл. 2011р. Кичата Н.

Дошки зі згорілої церкви

Розкажу про майстерню шкільну, яка років п'ять, як згоріла. Ну, цю історію і ти маєш знати, твоя баба теж була на стройці, та й живе ви через забор...

Коли збудували нову школу, директор закомандував, щоб й збудували майстерню. А так, як матеріалів почти не було на стройку, то дошки наш директор сказав взяти із церкви, що згоріла. Горіла вона слабенько і чимало дощок вціліло – от їх і взяли, щоб поли вистелити.

Старожили села були проти. І директору казали, що так робити не годиться. А він уперся на своєму – не послухав. Казали, що якщо взяти шось із згорілої церкви для нового..., то воно довго не простоїть – теж згорить. Тоді всі мимо вух пропустили, не послухали.

Построїли гарну майстерню – велику, та недовго вона постояла. Якось весною вночі згоріла. І слідів підпалу не виявили, і погасить – не могли погасити. Згоріла вщент.

От і тепер на цьому місці садок росте.

Записано від Берези Л. І., 19 р. н., в с.Ротмистрівка Смілянського р-ну Черкаської обл. 2011р. Бондаренко В.

Мироточива ікона

Ну, у нас було... було багато... може, п'ять церков! Із розказів старіших людей, кажуть, що були такі ікони цілющі. Ходили до них і приклонялися, і вірили вце, що вони допоможуть людині, бо ж Матер Божу цілують всі. Отак із розказу були у церкві... були ото такі ікони. І Преображенська, і ця ж, Причиська, і Спаська була. І на Ланах, яка ж це була?.. [задумалась]... Миколаївська була.

І чула, що на вулиці Довгалівка... якісь Орлянські там жили. Оце Зайцев де, Василь, де його батьки жили... І там Руді ше жили... Довгаліївка – це вулиця така. Хоч про це не можна було розказувати, ну, в одних людей була десь зохвана ікона, то казали, що із нею... вона почала плакати. Ну, зараз кажуть, що почала мироточить. Це од нас було далеко, ну люди в той край ходили, то бачили та нам розказували! Люди до неї приходили молитись...

Записано від Душейко М. Д., 1922 р. н., Черкаської обл. 2011р. Травіна Ю.

Комуняки

Церкву розграбили. Колокола, всі ікони – все повикидали з церкви. О, там люди стояли, виступали оборонять, то... як воно?... осередок цей партійний – оточили церкву і нікого не підпускали! Дзвони поскидали, ікони позабирали. Попи, дяки – ніхто їх не підпустив! Обступили ці комуняки – а ті виносять, грузять на машини, на підводи все з церкви. Ну, як в школі дітей, – не підпускали. А потім зробили там зер-

носховище, років скільки зерно зберігали, ну, а потом родом завалився – був родом, а потом перевели на школу. Перетягнули парти в церкву, то в церкві зацікавились.

Грішні ми, однак, бо нема де вимолювати гріхи.

Записано від Корженка Л. П., 1949 р. н., в м. Ватутіно Звенигородського р-ну Черкаської обл. 2011р. Єфіменко І.

Мироточиві ікони

Вони й тепер є, і тоді були в церкві ікони такі... Матір Божа плакала. І була одна ікона така, що на ній був і Спаситель, і Матір Божа. Були такі темні дуже... А тоді Матір Божа стала ісцільтись, ну, як освітлюватися. І бачили, я не бачила лічно, ну, люди розказували. Це мій дід мені розказував, що ця ікона – Матір Божа – плакала, сльози капали на цей... на ікони... А тоді, через врем'я, і Спаситель ісцільвся.

Вони ще й зараз, ікони ці, є в церкві. Це скільки років пройшло, а ті ікони ще й зараз є.

Записано від Хоменко К. І., 1951 р. н., в с. Хмільна Канівського р-ну Черкаської обл. 2011р. Процько Ю.

Антирелігійна пропаганда

Як я прийшла сюди у 1951 році, Златопільська церква не працювала. Там був музей. Ми туди з дітьми ходили... Там було все те, що для селянина необхідне: граблі, вила, лопати, сапи, коси, прядки, тими, що пряли, кужель і куделя. Ми знайомили дітей з цими інструментами, бо вони ж їх не бачили ніколи.

А нас, вчителів, і навіть дітей керівник музею Кононець водив на престол і казав: «Оце ми маємо право пройти!» Це була антирелігійна пропаганда така, що дівчат, жінок заводили туди, куди священник їх ніколи не заводить. Туди заводять тільки хлопчиків маленьких, коли хрестять. І тоді парубків, коли вони вінчаються, я не знаю точно. А нас заводили і ка-

зали: «От бачте, маєте право тепер зайти в любую кімнату, яку хочете!» Це я добре пам'ятаю!

Записано від Пістоль Н. К., 1928р. н., в с. Панчево Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. 2011р. Клименко І.

Дід

Була в Хрестителеві церква. Там гарна церква була! І то я знаю.... Я був малий, як осьо ж комсомольці валяли церкву. За ніч дядьки їхали на конях церкву одвойовувать. А її взяли та розвалили...

Дід у мене був грамотний, тіки шо він рано вмер, мені три годи було, як він умер. Дід був мій головою зборні всю жизнь. І в церкві півчою завідував. Оцією паличкою махав, шоб... як співають. І сам Псалтир читав. Бува такі дні, шо він ото читає Псалтир, всі ж стоять слухають. Там же тоді в церкві стояло, я не знаю, як зараз. Ото люди не сідали – так, стоячки.

Його звали Лука Петрович. А він знав всьо. Ото він такий був, в те время щитався багатий. Це вже мені моя мати розказувала про діда. А я так не помню. Мені три годи було, як він умер.

Записано від Соломки О. М., 1922 р. н., в с. Франківка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шиш Я.

У рай

Найшлись такі хлопці, шоб ограбить церкву. І це якраз будь на Різдво. Коли піп до дванадцяти доправить у церкві і закриває – дванадцять часов. Тоді вони полізуть і ограблять церкву. Там назносять і гроші, і ікони золоті... Ну, рішили полізти. Зробили таку корзину здорову, шоб сісти в неї. Залізли на дзвіницю, на макушку церкви. Вірówka длінна. І корзину прив'язали. І спускають зверху церкви до землі: міряють, чи хватить вірówki, чи ні. І оце вони спускають.

Ну, а одна бабка задумала... Кажуть, на другий рік [через рік – Н. Я.] Ісус Христос спускається в церкву і забирає,

хто жилає в рай. Ну, а одна бабка сиділа, дождалась і дума: останусь я в церкві, щоб мене Бог забрав у рай. Сидить, хреститься, коли чує – шось торохтить. Вона подивилася, зійшла ближче до дірки і наблюдає...

А ті хлопці якраз вірвовку спускають... Мірять, чи далеко ж, чи хватить же вірвовки. Ну, а корзина дійшла до полу. А бабка бистренько, бистренько – та в ту корзину і сіла! Ну, хлопці давай тягти: шось важке... І витягли! А бабка, як удівалася, і запнулася косиночкою, потім завязалася, що оті хвостики, як рожки. Ну, вони дотягли, а тоді як роздивилися... Та як закричать: «Відьма!». Та як кинули! З тієї баби одні щепки осталися.

Записано від Журавля Д. І., 1937 р. н., в с. Франківка Чернобаївського р-ну Черкаської обл. 2011р. Шиш Я.

Свято-Троїцька церква

Свято-Троїцька церква построєна на гроші барині Варвари Подобедової, вона була родичка власників Почапинського цукрового заводу.

У 1926 році, після Стретенія, значить, закрила влада церкву. Опечатала, забрала ключі від церкви, а Андрія Ставинського перший раз заарештували і вели його в облаченні там, в ризах в Лисянку, в район, в відділ міліції. Ну його потом відпустили під предлогом, що він не буде службу правити.

Ну він, так сказать, службу проводив тихенько дома і за ним комуністи дивилися і заявили, що він проводить службу. І якраз в тридцять сьомому році його арештували. Йому вмінили його провину, що він дома служби проводив, собирав народ дома. І при обшуку в нього найшли копіками сімдесят вісім гривень – рублів, тоді були рублі. І казали, що він підриває економіку Радянського Союзу, мовляв, він забирає з обігу гроші.

Після цього його віднесли... що він великий ворог Радянського Союзу і розстріляли. І разом з ним був розстріляний там Лаврега Яків, тоже він перед цим сидів декілька років.

А староста церкви Самсон Лаврега, він був засуджений на десять років і в сорок сьомому він вернувся із цих... із північних лагерів. Як він звільнявся – дав підписку, що він не буде розказувати про заслання, про тюрму, ГУЛАГ, одним словом. І він не розказував дуже про це.

У тридцять восьмому році були зняті купола, потом була розібрана дзвіниця. [...] І там рішили зробити клуб, сільбуд, як його називали. Його зробили у хаті дяка Соколовського – такий був дяк Соколовський, який десь у тридцять шостому році виїхав і ніхто не знає, куди він виїхав.

Коли німці прийшли сюди, вони нічого не руйнували. Колгосп – то хай буде колгосп, церква – то хай буде церква. Ну й наші люди, які залишилися в окупації, вони рішили церкву відкрити. Відкрили їм церкву, вони там – хто що мав – поносили туди, у цей клуб, у сільбуді там зробили церкву. І у війну церква робила. Там десь попа вони виписали...

Ну, і війна закінчилась – церкву не стали закривати, бо у війну Богородиця Діва Мати Божа являлася перед військами. І вона, так сказати, помагала перемогти, ну і Сталін був лояльний до церкви, не став її закривати. І, значить, після війни церква існувала.

А не було грошей, щоб построиць клуб, то сільська рада і колгосп почали, значить, таку кампанію проводити, щоб відібрати у церкви їхню церкву під клуб. І почали вони збори проводити, постановляти, що релігійна громада церкви забрала наш клуб. Вони забули про те, що це ж не їхній клуб, це була церква. Просто самовільно відібрали у людей цю церкву і зробили з неї клуб! У п'ятдесят четвертому році Черкаська область появилася, і цей, облвиконком розглядав питання і його затверджувала Рада Міністрів Радянського Союзу, що відібрати у церковної громади..., а їм предоставити будинок цього дяка Соколовського.

Відібрали церкву під клуб, а там, де дяк Соколовський жив, там зробили молочарню. Туди молоко люди носили здавати. Податок був: корова є – здай скільки там літрів молока, а як здасиш молоко, то тобі дадуть довідку, що ти здав, і підеш у цукровий завод – тобі випишуть жому для корови.

І в п'ятдесят першому році після освячення Пасхи якраз на перше травня повикидали всі ікони з церкви, все, що там було таке, викинули. І вже 1 Травня урочисті збори були, присвячені Дню міжнародної солідарності трудящих. І приймали в цьому клубі піонерів, жовтенят у піонери. І аж по 1992 рік, до розпаду Союзу був клуб.

Як Україна стала незалежною, було прийнято рішення збудувати клуб у селі, а приміщення колишньої церкви повернути віруючим. В дев'яносто третьому році построїли клуб і віддали церкву. І віруючі почали приводити її в порядок. У дев'яносто п'ятому році відбулося перше богослужіння в Троїцькій церкві, так вона вважається, Троїцька церква Московського патріархату.

Записано від Ялинського П. І., 1948р. н., в с.Почапинці Лисянського р-ну Черкаської обл. 2011р.

Богом дано служити

Ми тоді в церкву не ходили, бо тоді влада... ну, як відбила віру у людей. От у мене сусіди всі празники празнували, а в церкву ходили тільки на Паску. Та що тоді... казали, згоріла церква чи розібрали – а винуваті попи. Попів винуватими робили.

Як же тоді вивозили ікони, панахида, хрестики, о, то що бачили – те в торби... А потім, як я чув, кудись передавали до вищих голів, ну, які відповідали. Потім можна за кордон...

А попи ховалися, бо їх переслідували і садили в тюрму чи вбивали, то вони йшли в школу... Вони ж грамоти вчилися... Так як всі викладали, а деякі були навіть директорами. Але все одно – знову верталися, бо ніхто не може відібрати... Шко Богом дано служити – значить, так воно і треба!

Записано від Павленко Л. С., 1951 р. н., в с. Куликівка Кам'янського р-ну Черкаської обл. 2011р. Ємець І.

Гадючі кубла

Зразу зробили з церкви комору, а потім клуб. А потім зробили там детсадік. А він недовго був, закрили його.

А люди старі зразу казали, що на місці церкви нічого, крім церкви, бути не може. Кажуть, що ще на початку там церкву построїли на місці старого попівського кладовища. І коли робили ремонт в детсадіку, прибирали там, то найшли там цілі кубла всяких гадів. Скільки їх не прибирали, а вони вертали-ся, бо там було кладовище. Не можна стріють на кладовищі шось! Може бути тільки церква!

Записано від Тупчій В. М., 1942 р. н., в с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. 2010р. Кокоріна Я.

Треба, щоб знали, хто...

Ті, що ламали церкву... Один повісивсь... молодий... Затока Василь, треба, щоб знали, хто. Хрести люди порозбирали... порозбирали їх, ці хрести, люди, то хтозна, де вони їх подівали. Ті хрести десь поховали, не знаю. Кажуть, що вони повмирили од того, що знімали ті всі хрести. А дзвони познімали та кидали у ставок. Так вони в ставку й zostалися. Ніхто їх і не шукав там. Отаке дело.

Старі люди познімали... Максим Хижняк, його ж нема... Вони тоже померли вже, ті старі люди. Оце таке!

Записано від Пальцева А. В., 1935 р. н., в с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. 2010р. Кокоріна Я.

Зруйнував храм Божий

У нас велике село. Було дві церкви. Нашу церкву откривали 21 вересня, на другу Пречисту. Це був храм, так називає мий народний храм, тоді цього дня сходились до церкви, варили обід і відзначали цю дату.

А після колективізації цю церкву закрили і зробили там клуб, у цій церкві, ходили туди танцювать... і вона не робила, та церква, до самої війни. У війну відкрили її знов.

Ну а потомечки в нас був головою колгоспу сильно партійний чоловік і атеїстичний, то він не вірив ні в які сили і дав собі таке завдання, щоб закрити цю церкву. Зробили з церкви комору. А церква була дерев'яна, а туди висипали насіння, потом качани і ше шо. Там завелися гризуни всякі... і коли вивезли студива вже все зерно, цей голова – хвамлія його Мартинюк Василь Степанович – зробив собі такий план, щоб цю церкву розібрати.

Церква була дерев'яна, зроблена ще по старину, там були такі балки, такі були!... шо його розбирали – розбирали... Причом, найняв він чужих людей, бо свої не хотіли розбирати. Попереду він ше зняв із церкви хрести, зняв дзвони. Дзвони на металолом поотдавали, а хреста доручив своїм поміщикам, щоб вони їх десь діли. Вони вкинули той хрест у ставок, у річку Гепрудку. А там саме був чоловік один. Він бачив, куди вони кидали. І ночю він пішов і забрав той хрест. Витяг і сховав у себе дома. І сказав, шо... якщо прийде такей час, шо буде в нас церква, то я той хрест отдам церкві.

Але... оце січас всі хотять, щоб була церква. Але нема такого організатора, і коштів нема. У селі вже осталося мало молодьожі, осталися більше люди пенсійного віку, то грошей таких немає. [...] Здають і по сто рублів... Деякі люди здають свої запаси: одна жінка сім тисяч здала була, одна три тисячі, бо вона дуже хоче, щоб була церква, Але цих грошей хватило тільки на проект заплатити на церкву, бо немає ж проекту, а без проекту нічого не буде, оце й на цьому.

А той Мартинюк – він робив головою колгоспу, а потомечки головою сільської ради... Він став болить... Тоді він відкинувся від Бога, не допускав людей до віри... Люди в душі-то вірили... А як він уже заболів, чувствував, шо уже вмере, то він уже признав свою вину, яку він зробив. Не строїв він її, тої церкви, а таку святиню давню зруйнував! То він просив про-

щення у Бога: «Прости мені, Господи, що я зруйнував храм Божий!» І вмер.

Записано від Тупчій М. Д., 1935 р. н., в с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. 2010р. Кокоріна Я.

Не своєю смертю

Кажуть, ті люди, що розбирали церкву, вони не доїхали даже до ближнього села – Капітановка є селище – розбилися машиною. А іменно ті, що знімали хрест – один електрик – він спився. Виїхав геть із села і він десь далеко робив електриком. І треба було йому лізти на стовп. І він тут виключив рубільник, де обслуговує цей стовп, і поліз. А хтось уключив рубільника – і кинуло його з стовпа. А другий тоже спився, і хоч молодий він ще був, ну, вобшім умер з горілки, згорів.

Записано від Тупчій М. Д., 1935 р. н., в с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. 2010р. Кокоріна Я.

Одержано редакцією – 8.10.2018 р.
Прийнято до публікації – 22.10.2018 р.